

Bibliai Tradíciótörténet.Egyezés és eltérés Jakob és Pál álláspontjában.Jakob levele és a Galata
levél alapján

JAKAB LEVÉLE ÉS A GALATA LEVÉL ALAPJÁN.

Jézus földi megjelenése idején a zsidó vallásos élet két fő-csoport körül folyt le: a templom és a zsinagóga körül; de a fejlődés iránya a zsidók szétszórtsága miatt mindinkább egyik irányba to-
lódott félre, úgy, hogy a vallásos élet fenntartója a zsinagóga lett. A papok helyét lassankint a rabbi foglalták el. A rabbi tulnyomó része a farizeus szektához tartozott, mely erősen kifejlesztett ikával a törvény külső megtartásában élte ki vallásos életét. Jézus azonban a Korbán-parancssal megmutatta, hogy a farizeusok Isten törvényét megkerülték; amikor a szívet számonkérő isteni parancsola-
tok helyébe a látszattal megelégedő emberi parancsokat tették. Az em-
beri parancsok a képmutatást és a gőgöt fejlesztették ki; a farizeu-
sok elbizakodottan gondoltak teljesítményeikre; kudarcaikat pedig
tettetéssel lepéezték. Ezért óvta Jézus követőit a farizeusok követ-
szától. /Máté 16:6; Márk:8:15/. A farizeusok általában Jézus kérlelhet-
etlen ellenségeivé lettek; Jézus pedig képmutatásuk miatt legelőseb-
ben a farizeusokat ítélte el /Máté 23./.

Pál a farizeusok szektájához tartozott. Jobban ember nem hív-
hatta magára a farizeusok gyűlöletét, mint Pál tette azzal, hogy meg-
tagadta farizeus elveit és odaállott a gyűlölt és megvetett Megfeszít-
tettek szolgálatába, kinek imádása a farizeus gőg legfőbb botránykö-
ve volt. Pált annyira gyűlölték a farizeusok, hogy állandóan halálra
keresték. Pál nagy sikerei még jobban fokozták irigységüket és félté-
kenységüket. Azt a körülményt, hogy Pál és zsidók törvényeskedők el-
lentéte csak folytatása és következménye volt Jézus és a farizeusok
ellentétének, nem szokták tekintetbe venni akkor, amikor Pál üldözte-
tésének, továbbá Pál és Péter, Pál és Jakab, vagy Pál és a jeruzsále-
mi gyülekezet viszonyát magyarázzák. Jakab levelébe mindenáron a Pál-
lal való vitatkozást magyarázzák bele, habár Jakab még csak célszást
sem tesz levelében Pálra, s habár Jakab és Pál tanítása nem ellenkez-
nek. Azt sem akarják meglátni, hogy Pál elleni támadás fészke nem a
jeruzsálemi keresztyén gyülekezet, amellyel Pál a galata levél előa-
dása és a Cselekedetek Könyvének azzal egybehangzó elbeszélése szerinti
viszonyát teljesen rendezte /Gal. 2., Csel. 15./.

Mindig kerültek a
keresztyén egyházban nem egész szívvvel csatlakozó emberek, kik szármá-
zásuk terhét és elfogultságát magukkal hozták. A farizeus pártból is
sokan tértek meg Jézushoz olyanok, kik törvényeskedő álláspontjukkal
egészen nem számoltak le, úgy legalább is Mózes törvénye tekintélyé-
nek és nélkülözhetetlenségének tudata szívével összenőtt. Mivel ke-
vés követő az egész téstát megposhasztja: a törvényeskedő befolyás
időnként akkora lett, hogy a jobbhiszemű keresztyéneket is megzavar-
ták, sőt még Pétert és Barnabást is magukkal tudták ragadni a tételes
törvény tekintélyének védelmére. A farizeus származású tévtanítók szí-
vesen hivatkoztak a jeruzsálemi gyülekezet tekintélyére vagy a jeru-
zsálemi gyülekezet vezetőjének, Jakabnak tekintélyére, még akkor is,
ha erre joguk nem volt. Különösen Jeruzsálemtől távol látszott az
ilyen hivatkozás eredményesnek, a jeruzsálemieknek álláspontjuk ki-
fejtésére alkalmuk nem volt.

Jakab leveléből világosan kitűnik, hogy ő nem farizeus módra
tisztelte a törvényt, hanem az Ótestamentomi igazságosak módjára, kik
közül való volt Zakariás pap vagy Simeon, az agg próféta. Zakariás-
ról olvassuk, hogy az Ur minden parancsolatában és igazságos rendel-
kezésében feddhetetlenül járt /Luk. 1:6./. Ez a kifejezés nem bünte-

lenséget jelent, hanem becsületességet. A feddhetetlenséget az ilyen kegyesek nem azzal nyerték el, hogy megkerülték a törvényt, hanem, hogy az elkövetett bűnt, mint Keresztelő János is követelte, bevallották, s elfogadták a törvényt az áldozat engesztelését. Keresztelő János az áldozat helyébe a jelenlevő Messiásba vetett hitet tette, kit Isten áldozati bárányának nevezett. Ugyanezt hirdette Jézus is: "Aki bennem hisz, örökélete van!" A hit elvét tehát nem Pál kezdte hirdetni, hanem Keresztelő János előzetes hirdetése után Jézus. A hit által való megigazulást tehát a törvény hirdette már; a farizeusok tanításától és gyakorlatától azonban egészen idegen volt. Ezek a farizeusok megférések után sem tudtak vele mit csinálni; úgyhogy készítettek belőle egy keresztyén Korbánt, amikor egy engedelmes fejhittel elintéztnek tekintették Isten iránt való kötelességüket. Hasonló értelem-hit szokot, akik Istenhez nem szívből közelednek, ma is hasonló könnyelműségekre viszi. Ezzel az értelem-hittel, és nem Pállal csatázik Jakab, kinek levele Pál fellépését megelőzte. Sokkal valószínűbb az, hogy Pál vitatkozott azokkal, akik meg Jakabot értették félre és a hit mellé bántó módon a tetteket rakták oda érdemszerző hatalomként.

Jakab levelének több pontja mutatja, hogy a keresztyén élet fundamentomául a hitet és nem a cselekedeteket tekinti. 1,3 szerint a kísértések a hitet támadják meg, mint a ker. élet alkotóhatalmát. 1,6-ban az imádság meghallgatásának, tehát az isteni kegyelem kiönlésének feltétele a hit; hittel, kételkedés nélkül kell imádkozni. 2,1 az egész ker. életet a hittel jelöli meg, melybe nem szabad személyválogatást elegyíteni. 2,5 szerint a szegények gazdagsága a hit, mi őket a királyság örökösévé teszi, tehát a messiási karba belevezeti. 5,15 szerint a halálra fáradót a hit szabadítja meg. S ha 2,14-26 szerint a hit tettek nélkül céltalan, sőt halott dolog is, ezt nem a hit valódiságának rovására vagy érvényének korlátozása végett mondja; ellenkezőleg, a hit valódiságának próbájaként említi a tetteket.

Pál a Galata levélben, éppen úgy, mint Jakab tette, a keresztyén meggyőződést, a keresztyén élet útját a hitnek nevezi /1:23; 1Kor 3:23/, magát a keresztyén életet pedig s a keresztyén életet kitevő tetteket a Jézusba vetett hit gyümölcseinek tekinti /2:20; 3:2/. Mint Jakab szerint a bölcseséget, Pál szerint a szent Szellem hatalmát a hit szerzi meg számunkra /3,5/. A hit tesz Ábrahám fiaivá, megigazultakká /2,16; 3,7; 8,9; 11,24/. A hit nyeri el Isten ígéreteit /3,14-22/. A hit szerepére vonatkozólag tehát Jakab és Pál között nem találunk különbséget, miután mindketten a legszorosabb összefüggést látják a hit és a hitből származó cselekedetek között. A keresztyén élet lényegéről Pál és Jakab tökéletesen ugyanazt tanítják.

Van azonban köztük némi különbség a keresztyén élet keretét illetően. Jakab összeegyeztethetőnek tartotta a hittel a törvény megszabta életformát; Pál merészen keresztültört rajtuk; de ebben Pál Jézus nyomdokain haladt, ki azt hirdette, hogy az új borhoz új tömlő is szükséges; különben kifolyik a bor és elszakad a tömlő. Még a keretet illetően is egyetértettek azonban Jakab és Pál annyiban, amennyiben Pál körülmetélte a félzsidó származású Timótheust és Jakab nem követelte, hogy a teljesen pogány eredetű Tituszt körülmetéljék /Gal. 2,3; Csel. 16, 1-3/, tehát Pál nem küzdött az ellen, hogy a zsidók a törvény megtartásos rendelkezéseit megtartsák, sőt elébük ment ebben és Jakab nem akarta ezt a szertartásos keretet a pogányokra rákényszeríteni. Jakab szemében mégis a törvény isteni erő fényében uszott; szent áhitattal nevezte a keresztyén egyházat szétszórt 12 törzsnek; míg Pál érzékenységét a törvény megszabta szertartások el-

mulása nem érintette. Szerinte, ha valaki az Urért teszi a parancsolatot, jó; ha az Urért elhagyja, ugy is jó; de a pogányok ne merjék a törvény igáját magukra venni, mert az csak képmutatás lehet, mivel Isten velük kapcsolatban nem fűzött ígéreteket a törvény megtartásához. Jakab a földi keretekben várta Isten szellemi országának megvalósulását; Pál alig vett mér tudomást ezekről a földi keretekről. Pál és Jakab engedékenysége következtében azonban ez a két álláspont jól összeegyeztethető volt. A bajt nem Jakab és nem Pál követői okozták.

Jakab álláspontja egy korai, de azért nem következtelen, hanem átmeneti, még ki nem alakult felfogást képvisel. Még nem kapta meg az egyház azt a kijelentést, amelyet Isten Pálnak adott először, azogy azt az efezusi levélben kifejtve találjuk. Eszerint Isten azokat a válaszfalakat, amelyeket a testi zsidó népet és a testi pogányok közül megtérőket szétválasztották s amelyeket a tétéles törvény különösen a szertartások törvénye emelt, lerombolta. Ezáltal az egyházban zsidó és nem zsidó között minden különbség megszűnt, úgyhogy a két különböző eggyé lett. Amint Krisztusban nincs férfi és nő, ugy nincs zsidó és hellén sem; törvény alatt való és törvényen kívül álló sem; hanem mind egyek a Krisztusban. Jakab ezt még nem látta a Pál teljesebb világosságában. Ezekről a választó falakról kimondani, hogy nincsenek többé, nemcsak képtelenségnek tűnt fel az akkori zsidó farizeusság előtt, hanem gonosz tévelygésnek is, melyet tüzzel-vassal üldözni s megsemmisíteni kell. Ez a terror sok zsidóból lett keresztyént visszatartott Pál következetességétől; ezeket a farizeusok heves támadása összezavarta és megfélemlítette. A megzavartak és megfélemlítettek közt említi a Galata levél Pétert és Barnabást is /2:11-13/. Pál radikális eljárása Jakabban is aggodalmat keltett /Cael.2,12/; környezetéből egyesek megjelentek Antiochiában és fellépésük következtében visszakanyarodás történt a törvény külső keretének erősebb hangsúlyozására. Ez abban nyilvánult meg, hogy nem akartak a pogányok közül jövő testvérekkel, kik a zsidósághoz külsőleg nem csatlakoztak, együtt enni. Pál ezt képmutatásnak minősítette arra hivatkozva, hogy álláspontjuk következtelen, mert az üdvösséget a pogányok számára megnyilvánuló uton, vagyis törvényen kívül, pusztán hittel fogadták el, az életet nem a törvényen át kapták; ha tehát az üdvösség egyetlen lehetséges utjáról visszakanyarodnak a törvény útjára, felelevenedik a Krisztus kereszthalála által már legyőzött törvény, elszakadnak Krisztustól és újra Isten törvényének áthágóiként fognak az örök Bíró előtt állani /2,14-21/. A törvény szolgálatával lerombolják a hitet. Ezért Pál kemény harcot indított a Jakabtól jövők ellen. Szükségesnek látta, hogy a kegyelemben való bizalmat semmi se zavarja, semmi meg ne gyengítse, hanem a szív egyedül Isten kegyelmében bízódjék.

A törvény által létesített keretek jelentőségének letünése igen nagy élmény volt a zsidók közül eredő keresztyéneknek, akkora, hogy szinte elviselni is alig bírták. Pált egészen különös módon készítette "sten erre elő. Megvilágosodása előtt Isten megengedte, hogy törvénykutató farizeusok társaságába jusson, hogy a törvény szolgálat minden következményét saját életében tapasztalja. Megvilágosodását nem emberen át kapta, hanem közvetlenül "stentől, amikor a damaszkuszi uton Jézus megjelent neki. Ezután 3 év következett életében, mely alatt Arábiában közvetlen érintkezésben volt "stennel és láthatatlan szellemvilággal, mint Jézus volt a 40 napos böjt idején. Mig egyedül volt "stennel, kijelentéséből ösmerte meg azt az evangéliumot, amelyet Isten épen rája bízott /1,12; 2,2/. Később is többször esett elragadtatásba, és a szellemi világnak olyan rejtélyeibe látott bele, amelyek mások elől zárva maradtak /II. Kor. 12,2-4/. Pál tehát oly hhatalmas lökést kapott a szellemi világból, mely őt korábbi ál-

lápontjából teljesen és hirtelen ki tudta vetni; neki teljesen, gyökeresen, alapostul le kellett számolnia a törvényeskedés tévelygéseivel s ezen az úton a többiek lassan, vagy nem is mindig tudták őt követni. És mégis szükség volt a törvény teljes félretevésére, mert az emberi gőg kudarcának teljesnek kellett lennie s a kegyelem dicsőségének teljes nagyságban kellett felragyognia.

Akik Jakabra hivatkoztak, sőt talán tőle küldettek, nem okvetlenül képviselték Jakab álláspontját, melyet Jakab leveléből ösmérünk és amely a hit jelentőségét nem ösméri félre, csak a Pál szabad szárnyalásának bátorsága hiányzik belőle. A jeruzsálemi tanácskozás a törvény kereteinek némi engedélyt tett ég; de nem használta többé a törvény parancsszavát, hanem tanácsos változtatta át a törvényt. Később az idő elsődorta ezeket az engedélyeket is. A keresztyénségbe a törvény szolgálatainak átka az apostoli kor után bejutott ugyan újra, hogy mérgezze a hit látását. Akkor azonban vele szemben az egyház kezében ott volt már Pál leveleink gyűjteménye, mely az evangélium fényét teljes tisztaságában ragyogtatta.

A Galata levélben azonban nem a hit a legfelsőbb fogalom, és nem a hit az az erő, amely akár az egyéni, akár a gyülekezeti életet felmagasztalná. A hit csak Krisztushoz vezet; a hívőben kialakuló életet így rajzolja a Galata levél: "Nem én élek többé, hanem Krisztus él én bennem." /2, 20-21/. A hit kitárulás Isten kegyelme előtt, mely működésbe hozza Isten erejét, a szent Szellemet. Az új élet tehát a Szellem gyümölcse /5,22/; de az út hozzá a hit. A gyülekezeti életben is tud a Galata levél egy magaslatról, amely a gyülekezetet kiemeli ebből a világból; tud egy felső gyülekezetről, amelyetszembeállít a testi választott néppel, a testi Izráellel. Két szövetségről beszél: a törvény és a szabadság szövetségéről és a szabadságot ember részéről a hit, Isten részéről a kegyelem ingyenessége adja. Azok, akik a törvény által közelednek Istenhez, a mostani Jeruzsálem vonalán állnak, és szolgák; azokból azonban, akik a törvénytől szabadon a hit szabadságával közelednek a szabad kegyelemhez, egy szabad, egy felső Jeruzsálem képződik, amelyből a kegyelem áldása árad szét a világra: a fény és a só hatása. Ezért a felső, a szabad Jeruzsálem mindnyájunk anyja /4,21-31/. Mind az egyén, mind a gyülekezet a szabadságnak ebben a viszonyában Istenben Atyját találja meg, akihez fiúi bizalommal közeledhetik: a bizalomnak ez a szabadsága a fiúság, amelyet Krisztusban lelünk; De maga a fiúság is, azaz a vakmerőség, hogy Istent a tyánknak nevezzük; az a bátorság, hogy benne bizunk, szintén a Szellem ajándéka, aki bennünk azt kiáltja: Abbá, azaz Atyánk! /3,6-7/.

Azt mondjuk tehát, hogy a Galata levél, mely Pálnak valószínűleg első levele, egy új utat nyitott meg: a hitnek útját s elzárt egy régi utat: a törvénynek útját. Ezen az új úton nemcsak az ember indul el, hanem Isten is; a Hozzá hittel közeledő ember felé Isten is elindul; az ember viszi a tehetetlenséget, az erőtlenséget, a vakaságot, a segítségre szorultságot, s mindezt bizalommal Isten elé vinni épen: a hit; az Isten viszi a kegyelmet, az ingyenességet és jóakaratot, mely nem nézi azt, hogy az ember milyen üres, milyen elesett, hanem csak saját szerető szívébe tekint. Isten viszi a kegyelmet és ebben a kegyelemben benne van Isten egész gazdagsága.

A KÉT TESSALONIKAI LEVÉL

Amennyire körülményes dolog Jakab levelének s a Galata levélnek idejét megállapítanunk: éppen annyira könnyű és egyszerű ugyanezt tenni a két tessalonikai levéllel. Tessalonikát, abban az időben a balkáni országok legnagyobb városát, Pál második missziós

utján kereste fel. A filippiai súlyos testi szenvedések friss emlékével jelent meg ott s a várost újabb üldözés kitörése után hamarosan elhagyni kényszerült, hogy a beresi megértő zsidó gyülekezetben az evangélium békés diadalmenetét élvezze. Ugyan itt sem maradt sokáig s a szintén rövid athéni időzés után, hol a város elavult régi műveltsége állotta az evangélium útját, Korintusba, a görög föld másik világvárosába ment. Először itt is üldöztetés érte; később Gallió helytartó jóindulata mellett másfél évig áldásos és kiterjedt munkát folytathatott, mely minden bizonnyal Komintus környékére is kiterjedt. Itt töltötte a Krisztus utáni 53 évet, s ez év folyamán írta előbb a galata levelet, majd a két tessalonikait. Pontos dátumot adni nem tudunk; de van néhány témaszpontunk, amely közelebbi időhatár megállapítására képesít.

Mikor Pál Tessalonikában járt, ott is szokása szerint cselekedett; vagyis először a zsinagógába ment be és három szombatot át az ószövetségi írásokból igyekezett bebizonyítani, hogy a Messisának szentbecnie, aztán a halottak közül feltámadnia kellett s hogy ezek a Názáreti Jézus életében teljesedtek be. A zsidók közül némelyek engedtek az igehirdetésnek, de a zsidókhoz közeledő, tőlük tanuló istenfélő görögök, kivált az előkelő asszonyok közül egész tömeg tért meg. Már ez a körülmény elég volt arra, hogy a zsidók féltékenysége fölgerjedjen. Bizonyára csak fokozta az ingerültséget, hogy Filippiből Pál ottani üldöztetéséről híreket kaptak a zsidók. A körülmény arra indította őket, hogy izgága embereket felbéréljenek, azokkal lözongást keltsenek a városban. Pált és társait világháborítóknak nevezték, úgyhogy maga a hatóság fordult a keresztyének ellen. Pált nem találván, házi gazdáját, Jázont tették kezessé; Pálnak és Szilásnak éjjel menekülniök kellett.

Az ébredést azonban, melyet Isten Pál igehirdetésére adott, elfojtani többé nem lehetett, hanem az mindig nagyobb hullámokat vetett. Pál az első tessalonikai levélben Istennek hálálkodva írja le, hogy milyen volt a tessalonikabeliek megtérése, hogy mutatkozott meg a tessalonkiabelieknél a hit munkája, a szeretet fáradozása és a reménység állhatatossága; úgyhogy az apostolnak föl kellett ismernie, hogy Tessalonikában Isten választottait találta meg /1,2-4/. Hogy sok nyomoruságban mekkora örömmel fogadták a tessalonikabeliek az ígét, az példaszzerű lett Makedoniában és Akháiban is, azaz a tulajdonképeni Görögországban; maga a kihangzó hír s nem az apostol adta tudtul, hogy hogyan tértek meg a holt bálványoktól az élő Istenhez, hogy Neki szolgáljanak és Fiát visszavárják /6,10/. Azok vádjaival szemben, akik Tessalonikában egyfelől az apostolt féltékenységből vagy haszonlesésből rágalmazták, másfelől a gyülekezetnek hízelték, az apostol hangoztatja, hogy az ő és társai igehirdetése nem erőtelenszavakból, hanem erő, Szellem és bizonyosság megmutatásával történt /1,5/; hogy szívének szabad kitárulását nem befolyásolta, hogy előzőleg Filippi-ben szenvedett, sőt teljes őszinteségét és becsületességét igazolja, hogy nem emberek tetszését kereste, hanem a szíveket vizsgáló Istenét /2,1-4/ kapzsiságnak vagy dicsőségváagnak nem adta semmi jelét; ellenkezőleg fáradságot nem kimélve, lelkét rítéve saját fenntartásáért két kezével dolgozva hirdette nekik Isten örömezenetét /2,5-12/. Az ilyen igehirdetésnek nem lehetett más következménye, minthogy Pál szavát nem emberi szóként fogadták, hanem Isten szavaként /2,13/. Még friss emlékezetében van az apostolnak az első keresztyén gyülekezet szenvedése, melynek ő is egyik okozója volt. Később maga, majd a tőle alapított gyülekezetek ellen látta érvényesülni ugyanezt a gonosz indulatot, amellyel Jézust és a prófétákat is meggyilkolták az Isten haragját maguk ellen kihívó zsidók. Isten ítéletét közeledni látva

felkiált az apostol: "Eljött rájuk a végső harag!" /2,14-16/. Ezek a szavak teljes világossággal mutatják, hogy Pál milyen éles különbséget tett a jeruzsálemi zsidó keresztyének és a hitetlen zsidók között; amazokat a gyülekezetek példaképekül tekinti; emezeket az isteni harag első tárgyaiul. Pál persze nem ösmerte az ugynevezett kollektív felelősséget, mely a zsidó nép istentelen tagjainak bűnéért minden zsidót felelőssé akarna tenni s míg a jeruzsálemi zsidókat Jézus gyilkosainak mondja /2,15/, hálás szívvvel a zsidó keresztyének nyomdokain haladóknak vallja a tessalónikai egyházat, amelyet különben az Ur eljövetelekor hű futásáért neki kijáró versenydíjának tekint /19,20/. Ha az apostol ily sokra becsüli tessalónikai eredményeit, akkor nem csoda, ha maga is igen vágyódik a tessalónikabeliek után; de az is természetes, hogy a tessalónikaiak is vágyódnak az apostol után. A találkozás vágyának az apostolnál az is oka, hogy tudja, hogy a tessalónikabelieknek az apostol intó, helyrehozó szavaira szüksége is van /2, 17; 17, 3:5/. Az apostolból és a tessalónikai gyülekezetből egymás felé fellángoló szeretet bepillantást enged az apostoli igehirdetés jellegébe. Itt az örömhír hirdetése nem üdvösség-szerzés és bűnbocsánat körül mozgott csupán, mi a születő keresztyénségnek önző jelleget ad; hanem mindenféle új életközösség keletkezik, mely egymás iránt és Isten iránt val-szeretetével, hűségével és szentvédő készségével fáklyaként világított be a törvényeskedő zsidóság hidegébe és az alja bűnökben fetregő pogányság éjszakájába. A feltámadó tévtanítások ezt a szeretetet gyengítik és csakugyan a második tessalónikai levélből, mely a tévtanítók megmaradása és terjedése miatt iratott, hiányzik a szeretetnek az a közvetlen, friss vágyakozása, amely az első levelet jellemzi. Az apostol itt is kötelességének tartja, hogy hálát adjon Istennek a tessalónikabeliek közt látható munkájáért /II.Tess. 1,3; 2,13/, itt azonban a hála értelmi megfontolás alapján ébred fel benne; míg az első levél kitörő diadalkiáltásokkal van tele. Az apostol öröme és szeretete persze nem a helyes tanításból ered, hanem Isten a forrása; de a tévtanítás éppen Istentől fordít el és az én gőgjét növeli; helyesebben az Istentől el és maga felé forduló, felfuvalkodó ember keresi a tévelygéseket.

A levelekben található személyi adatok bizonyos mértékben eligazítást adnak a levelek keletkezési idejének és körülményeinek meghatározására. Mindkét levelet Pál, Szilvánusz /nyilván a Cselekedetek Könyvében Szilásznak nevezett, a jeruzsálemi gyülekezetből származó tekintélyes idősebb keresztyén/ és Timóteusz írják; vagyis hárman együtt vetik latba tekintélyüket a levelekben foglaltak megerősítésére. A levelek írásakor tehát mindhárman együtt voltak. Ez több ízben is lehetséges volt olyankor, amikor tessalónikai küldetésükből az apostol társai hozzá megérkeztek. I. T. 3,1-ben azt olvassuk, hogy Timóteuszt már Athénéből is visszaküldte Tesszalónikába, mert már az aggodalom ott sem hagyta, hogy a tessalónikai eseményekről ne tudjon. A Cselekedetek Könyve ugyan nem említi, hogy Timótheusz, akit Pál Tessalónikában hagyott, már Athénben elérte az apostolt és onnan újra visszatért Tessalónikába; csak Timótheus második visszaérkezéséről beszél, ami akkor történt meg, amikor az apostol már egy idő óta Korintuszban időzött /Csel.18,5/. Láttuk, hogy magánossága alatt írhatta a Galata levelet. Amint Timótheusz és Szilász jó hírekkel megérkeztek, Pál szorongásának egyszerre vége lett a fellelkosult lelki állapotának bizonyosság az első tessz. levél. Erre a megérkezésre utal I. Tess. 3,6. Az első levelet tehát a Galata levél megírása után néhány hónappal írhatta az apostol, 53 májusában vagy júniusában talán. A második levélben ilyen személyi adatok csak az 1,1-ben vannak. A három apostol megint együtt van; Timótheusz újabb feladatát is telje-

sította Tessalonikában. Ehhez azonban újabb hónapok kellettek, már csak azért is, mert a második levél a tessz. gyülekezetet más állapotban keresi meg, mint az első s így a második levél keletkezésének idejét az 53. év augusztusára vagy szeptemberére kell tennünk. A Galata és két tesszalónikai levél az eseményekhez kapcsolódó, az író kedélyének friss megnyilatkozásai miatt továbbá azzal, hogy kerek tanrendszer még egyik sem tartalmaz: sok rokonságot árul el és az apostol fejlődésének kezdeti idejére mutat. A római és a későbbi levelek hangja, tartalma, szerkezete már egészen más. A két korszak közt áll a két korintuszi levél, melyek tele vannak friss élményekkel, a korintuszi állapotokra célzó friss utalásokkal; amellet azonban már egy kerek és mélységesen mély tanrendszer kialakulásának jeleit tükrözik. Ez persze nem azt jelenti, hogy Pál leveleiben a maga tanítását adja; hanem azt, hogy Isten gondolatai lassanként alakultak ki Pálban kerek, teljes és minden részében kidolgozott rendszerre.

Ennek a rendszernek egyelőre még csak egyes részei láthatók a két tesszalónikai levélben, bár e részek a legérdekesebbek: a jövőbe leleplező isteni kijelentések. A gyülekezetben az apostoli időben állandó volt a prófétai kijelentés; minden összejövetelükön álltak fel próféták és nyelveken szólnak; a tőlük hirdetett isteni szó azonban az ótestamentumi kijelentés medrében maradt és annak csak új részleteit hozta. Pál maga is megkapta a prófétai scharismát. Két tesszalónikába írt két levélben a gyülekezetben akkor kialakult ismeretet és varakozást közölte, nem a levél írásakor, hanem korábban kapott kijelentések összefoglalásaképpen, a levelekben persze a legfőbb vonalakat vázolta. Az első levél a hívők sorsával foglalkozik, ezért tárgya Krisztusnak a gyülekezetben való jelenléte, parcusiaja; a második levél a hitetlenek sorsával foglalkozik; azért tárgya Krisztusnak láthatóvá levése, epiphaniaja. A parcusia előbb következik be, mint az epiphania; vagyis Krisztus előbb gyülekezetének érkezik meg, azután lesz láthatóvá az egész világnak, annak rémületére. A parcusia még fordított rendben fog lefolyni, mint Krisztus menybemenetele, a menybemenéskor Krisztus a levegőbe ragadtatott, szután eltűnt egy felhő mögött s a szellemi világba ment által; a parcusia alkalmával előbb a szellemi világból átlép a mi világunkba, ez a parcusia; a levegőben találkozik az övéivel, akiket Isten angyalai előbb összegyűjtöttek volt. Az elragadtatás tehát nem az égbe történik, hanem a levegőbe. Megelőzi a Krisztusban meghaltak feltámadása /az u.n. első feltámadás/ amíg az akkor élők átalakulnak és így a feltámadottak és átalakultak mindenkorra együtt maradnak égi Fejükkel. Valószínű, hogy a hitetlen világ ebből éppen úgy nem lát semmit, mint Jézus feltámadásából nem látott. Csak miután Krisztus övéivel egyesült, lesz láthatóvá a világnak /epiphania/. Ezt azonban szintén más események előzik meg, és pedig 1./ félre kell tetatnia az utból annak, ami a világ végső kialakulását, a világban levő rejtett gonoszság napvilágra jutását akadályozza: az egyháznak és az azt betöltő isteni szellemnek /ami visszatartja és aki visszatartja az antikrisztus megjelenését, mely kifejezéseket hibásan magyaráznak az állanra és a világi uralkodóra, az igazi egyház és az istenfélelem a félretolása lesz a "szakadás", amelyben a világ a benne világító isteni fényt és az őt megizesítő szeretet örömmizenetét kiveti magából. Ezután 2./ megjelenik sok antikrisztus feltünése után az utolsó, egy antikrisztus, ki istenként imádtatja magát. 3./ Erre jó az ítélet, azaz láthatóvá lesz Krisztus. Az antikrisztus megjelenését rendkívüli csodák kísérik majd alkalmazok arra, hogy a gonosznak hinni akaró embereket félrevezessék és a következők felől megnyugtassák. A Krisztus megjelenését azonban még nagyobb hatalommal festi az apostol által megnyilatkozó isteni

kijelentés: Krisztus pusztá megjelenése megsemmisíti az antikrisztus minden hatalmát és dicsőségét /I.K. 2,8/. - Nem csoda, ha azok a prófétaí kijelentések, amelyek a tesszalónikai gyülekezetben állandókká lettek, összezavarták a még meg nem szilárdult, csak nemrég megtért tesszalónikabelieket s nem tudták a megjövendőt hatalmas események súlyát nyugtalanság nélkül elviselni. Így látszik, az egyháznak ezt a hatalmas látomást, ezt a boldogító reménységet kellett meglátnia. A további levelek ennek a reménységnek elnyerésére készítik elő a gyülekezetet, Krisztus menyasszonyát. A zavarok csiráját Pál a korintusi gyülekezetben is megtalálja, melyben szintén erős a prófétaí és nyelveken szóló ajándék hatása s melyből Pál két tesszalónikai levelét írja. Első korintusi időzése alatt Pál még egészen közel látja a parusziát s azt gondolja, hogy az ő is élve éri meg. Csak később bomlik ki lelke előtt, hogy a menyasszony felkészülése sokkal több időt vesz majd igénybe, mint eleinte gondolta.

A KÉT KORINTHUSI LEVEL

Korintust Kr.e. 146-ban a plebeius származású I. Mummius római consul, miután a város ellenállás nélkül megadta magát neki, kegyetlenül elpusztította; a város műkineseit elrabolta s a lakosságot elűzte. A teljesen elpusztult várost Kr.e.46-ban, tehát pontosan 100 év múlva Caesar újra felépíttette a veteránokkal és szabadon bocsátott rabszolgákkal betelepítette. Az új Korintus mégis sokat örökölt a régítől; így kereskedelemre páratlanul alkalmas fekvését, mely a várost két öböl közt elnyúló keskeny földszoroson az átmenő kereskedelem gócpontjává tette; ezzel a kereskedelemmel összekötött élénk ipari életét melyben kimagasló helyet foglalt el a város őslakóisaitól fennmaradt szőnyegszövés; a város több régi szentélyét, amelyeket újra felépítettek, s ezek közt kiváltkép Aphrodite /Venus/ erkölcsstelen tiszteletét, mely a gazdag kereskedővilág aljas igényeinek megfelelt. Növelte a város tekintélyét, hogy az Achaia nevű római provincia székhelyévé, a helytartó lakóhelyévé lett. Természetes, hogy e nevezetes kereskedelmi középpontban sok idegenre való tekintettel a vallástürelem nagyobb volt, mint más helyeken, mit a gazdag s csupán a vagyonszerzésnek élő lakosok közönye is előmozdított.

Pál kb. az 52. év novemberében egyedül ment át Athénből a városba. Ott először belső szorogattatások nyomták le. Miután az athéni tudóskodás is némiképp undorította, Krisztus fényét és világosságát is visszataszítónak érezte a tesszalónikai gyülekezet állapota is nyugtalanította: e sokféle nyomás alatt Krisztust a legegyszerűbben, mint Megfeszítettet hirdette. Athénben a filippibeliektől küldött segélyből élt; itt azonban hozzálátott, hogy saját kezével keresse meg kenyérét. Segítségére jött, hogy egy Rómából kiutasított zsidó-keresztény házaspárban hasonló foglalkozású mesteremberekre talált, kikhez aztán társult. Később ez az Aquilla és Priscilla Efesusba költözött; de a korintusi gyülekezet iránt való érdeklődésüket ott is megőrizték és a korintusi életben elköltözésük után is szerepet játszottak. Míg Athénben napról-napra az utcákon ödöngött a meg-megszólítottgatta az embereket, addig Korintusban csak szombatokonként a zsinagógában hirdette az ígét. Mindamellet is kivált, miután Timóteus és Szilász Tesszalónikából jó hírekkel megjöttek, oly eredménnyel folyt az igehirdetés, hogy a zsinagóga fő, Kriszpusz családjával együtt megtért s a nevezetes megtérés hatása alatt sok korintusi polgár, természetesen főleg u.n. "istenfélők", vagyis a zsidók szellemi kihatása alatt álló pogányok szintén megtértek. Ezek a sikerek itt is felkeltették a zsidók féltékenységét és hasonló eszközökkel próbálták Pál munkásságát el-

vágni, mint Tessalonikában, vagy Filippiben történt: békebontóként bepanaszolták Gallio proconsulnál. Itt azonban nem sikerült a máshol eredményes fondorlat. A proconsul az említett okok is türelmességre intették; másrészt saját szabadabb gondolkodása is sarkalták, így Gallio nem akart vallási kérdésekbe beavatkozni, sőt azt is eltűrte, hogy, úgy látszik, maguk a zsidók az eredménytelen szónokot, Szószténészt, az új zsinagógafőt a helyszínen elverjék. Lehet, hogy Szószténész az alkalommal csak mérsékelten küzdött Pál ellen s utóbb a zsidókkal való meghasonlás hatása alatt is maga is megtért. /I. Kor. k,1./ Pál a zsidók támadásának eredménytelensége mellett még egy buzdítást kapott: egy angyal biztosította, hogy Isten vele van s hogy még nagy népet kell Istennek a városból előhívnia /I. Kor. 18, 9-10./

Pál 54. pünkösdje körül utazott Akvilával és Priscillával együtt a városból Efezusba, ott a házaspárt elhagyván, tovább ment Jeruzsálembe, majd Antiokhiába. Itt is kevés időt töltött és csakhamar harmadik missziói útjára indult, melyen a galáciai városokon és Frigián át újra Efezusba érkezett. Valószínűleg 54. pünkösdjétől kell ezt a 3 éves időt számítani, amelyet az apostol Csel. 20, 31. szerint Efezusnak szentelt. Az volt a terve, hogy ezután Makedonián megint Korintusba menjen. Efezusi tartózkodásának utolsó részében írhatta az első korintusi levelet. Mielőtt Pál Efezusból maga is elindult volna, Makedonián át maga előtt küldötte oda Timóteuszt és Erásztuszt, valószínűleg a Korintusi város gazdáját /Csel. 19, 22; Róm. 16, 23; II. Tim. 4, 20; I. Kor. 4, 17; 16, 10/. Mivel Timótheusz és Erásztusz csak lassan haladhattak Korintusz felé, Pál szükségesnek érezte, hogy egy levéllel megelőzze őket. Ez volt az első korintuszi levél, melyben a legürgösebb ügyek azonnali elintézését kísérelte meg. A levélírás ideje az 57. évi passzá ünnepének tájára tehető.

A levél írását megelőzték még a következő események: Korintusban Pál elutazása után zavarok és betegségek mutatkoztak; a gyülekezet tagjai meghasonlottak egymással; nehéz kérdések merültek fel, melyek felől a gyülekezetnek Pálhoz hű része az apostolhoz fordult felvilágosításért, úgyhogy Stefanusz, Fortunátusz és Achaikusz által levelet küldtek neki /I. Kor. 16, 17, v. ö. 7ol./ A zavarok egyik ártatlan okozója egy Apollósz nevű alexandriai zsidókeresztyén szónok, aki a korintusziakat ékesszólásával igen elragadta; később azonban a személye körül keletkezett pártoskodások miatt elkedvetlenedvén, nem akart visszatérni a városba /Csel. 16, 24; I. Kor. 16, 12/, noha erre az apostol is rábeszélni igyekezett. Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy az elsőnek nevezett korintuszi levél megírása előtt már írt az apostol egy levelet Korintuszba, sőt Apollósz ottani szereplése után egy rövid látogatást is tett a városban, de ezeknek kifejezett írásos nyomát sehol sem találjuk.

Korintus jellege, multja és az elmondott események együtt adják azt a háttérrel, amely a két levelet érthetővé és megokolttá teszi. A város nem ősi multu, hagyományai nincsenek, vagy ha vannak, ezek csak a város lakóinak buja életét magyarázzák, mely a ker. gyülekezetben is előforduló paráznasággal, annak türelmével, a gyülekezet adományainak feltűnő gazdagságával utalt vissza a város korábbi gazdagságára s annak gyönyölcseire. A város kereskedő szelleme a vagyon és pénzszerzés tisztelete adják az okot, amiért Pál a gazdag városban kát keze munkájával tartotta el magát s megtanította a gyülekezetet ingygy szolgálni, ingyen adni. A város vallásos életén nem örködött régu multu papság; a sok helyről összeözönlő lakosság egyszerre sok kultuszhoz szokott; s ezt a vallásos türelmet csztotta a helytartó is, ez magyarázza, hogy a ker. gyülekezet kevés üldöztetéssel, akadálytalanul fejlődhetett ki; ugyancsak az üldözés hiánya magyarázza a gyors

kifejlést és a felületességet, amellyel a bünt, a szóthuzást és a Pál iránti hálátlanságot türték. Viszont ez a felületesség okolja meg Pál szigorúságát, s hogy a hiányzó üldözést ezzel a szigorúsággal volt kénytelen pótolni. A vagyon, tehetség és felületesség oly tényezők, melyek okvetlenül felfuvalkodásra, bírálgatásra, versengésre, pártoskodásra ingerelnek, amint ez csakugyan a gyülekezet egyik főbaját képezte. A városban észlelhető rüsterlem és szabadelvűség a gyülekezet felfogásában is megnyilvánult; éspedig a házasság és válás elbírálásában, a bálványáldozattal szemben elfoglalt álláspontban. A gazdag ember kíméletlensége jelentkezett az urvacsorai visszaélésben. Ugyancsak a gazdagság és üldöztetéstől való mentesség okozta, hogy egy tévtan volt kialakulóban, mely szerint Isten országa már elérkezett, mi a feltámadás kérdésének tárgyalását tette indokolttá. A tehetségek és charissák torlódásával szemben Pálnak a szeretet mindennek előtt valóságát kellett hirdetnie.

Pál u. n. első korintusi levelét, melyet, mint látni fogjuk, Efezusból írt, még jobban kiszélesíti ezt a képet. Keserűen állítja a maga s az efezusi gyülekezet üldözött voltát a korintusiak üldözéstől mentes helyzetével szembe s gunnyal mondja, hogy a korintusiak bizonyára már az ezeréves birodalombeli uralkodásra jutottak el /I.Kor 4,8-13/, hogy annyira felfuvalkodtak. Ugyanakkor azonban kiolvasható a levélből, hogy a korintusiak pogány bálványáldozati lakomákon dőzsölnek /8,10; 10,21/, pogány gazdagokkal társasági viszonyt ápolnak /10,27/, pogány bírák előtt pereskednek /6,1-3/. Már első fellépése alkalmával milyeb helyesen érezte meg az apostol, hogy a korintusiaknak nem arra van szükségük, amivel dicsekedni lehet, hanem arra, amiben ember dicsekvésre alapot nem talál, de ami a hazug dicsekvéstől megfosztott embert egyedül szabadíthatja meg: a kereszt evangéliumára. Az egyszerű örömméreg hódította meg az első korintusi keresztyéneket, Kriszpuszt és követőit s ehhez az egyszerű evangéliumhoz kell az első levél szerint az Apollósz ékesszólásától, a zsidó apostolok elbizakodott kérkedésétől elkápráztatott korintusiaknak visszatérniük. A gazdagnak szegénnyé kellett lennie, hogy igazán gazdaggá lehessen! A gyülekezetnek ez a veszedelmes állapota adja meg a levél tárgyát, a megbeszélendő bajokat és veszedelmeket; a gyülekezet azonban részben maga megfogalmazta már ezeket a kérdéseket annak a levélnek pontjaiban, amelyet Szeфанász, Fortunátusz és Achaikusz vittek Pálhoz.

Bár a gyülekezetet a kapott sok isteni ajándék felfuvalkodottá, sőt kicsapongóvá tette, az apostol mégis hálát ad a gyülekezet gazdagságáért, melynek súlyát az apostol az ige s bölcsesség bőségében látja. A bajok nem teszik nyugtalanná afelől, hogy Isten az elkezdett munkát véghez fogja vinni /1,4-9/.

Mindjárt e hálaadás után azonban a gyülekezetnek talán legnagyobb bajára tér át: az egyenetlenségre, amelynek oka a gazdagság szülte felfuvalkodottság. Chloé embereitől tudja meg, kik valószínűleg szintén felkeresték, hogy négy pártoskodó ige hangzik a korintusiak ajkán: én Pálé vagyok! Én Apollósé vagyok! Én Kéfászé! és Én Krisztusé! Miután az apostol levelét az egész gyülekezethez intázi s miután a gyülekezet is egészként írt volna az apostolnak, semmi okunk nincs feltételezni, hogy Korintusban a négy jelszó szerint négy gyülekezet, vagy négy párt lett volna, hoha az állapot olyan volt, hogy ilyen pártok kialakulása lehetséges volt; de éppen ezt akarta az apostol megakadályozni. Annak sincs semmi jele, hogy azok, akiknek nevét a korintusiak vetélkedéseikben ajkukon hordották, a legkevésbé is bűnösök volnának abban, hogy nevükkel így visszaéltek. Krisztus legkevésbé, Kéfászról Pál tisztelettel emlékezik meg a levélben s ha

nevét használták is a viszálykeltők, Pál ezért Pétert felelőssé épen olyan kevésbé teszi, mint Apollósz, vagy saját magát /3,22; 9,5; 15,5/. Apollósz maga annyira zokon vette a nevével való visszaélést, hogy még Pál rábeszélésére sem volt hajlandó legalább egyenlőre Korintuszba visszamenni és ott újabb táplálékot adni a pártoskodó szellemnek /16,12/; különben munkájának értékét maga Pál elősmeri /3, 4-6, 22/. Pál különben legélesebben azok ellen fordul, akik éppen az ő nevét használták a vetélkezésre. Hivatkozik arra, hogy még attól is tartózkodott, hogy a korintusiakat keresztelje; s alig néhány embert keresztelt meg közülük /1,13-17/. "Vajjon Pál feszítettett-é meg értetek?" - kiáltja korholólag. Nyilván a pártoskodás oka nem a munkásokban, hanem a korintusiakban volt. De az is nyilvánvaló, hogy pártok ténylegesen nem alakulhattak Korintuszban, mert akkor a pártok élén azokat tényleg is vezető emberek álltak volna s nem olyan nevek lebegtek volna jelszókként a csoportok felett, amelyeknek viselői a pártokra szakadásnak csak ellenségei lehettek. Vagyis Korintuszban a keresztyénségnek egy igen felületes fajtája terjedt el: a jelszókeresztyénség. A korintusiak vetélkedtek s a vetélkedésre ürügyet és alapot kerestek; a megkülönböztetés szelleme és hajlama ellen.

A keresztyének evilág szemében disztelen evangéliuma ugyan nagyon egészséges volt a pompázni szerető korintusiaknak; de azonnal ki nem elégítőnek érezték; mihelyt az evangélium tetszetősebb világi formáját megösmerték. Ez történt akkor, amikor Apollósz megjelent. Apollósz a görög-zsidó műveltség forrása mellett, Alexandriából származott, Rétori műveltsége komoly keresztyénséggel párosult, melyet Jeruzsálemből Egyiptomba visszavérő zsidó zarándokoktól nyertett. Alexandriát elhagyván, először Efesusban találjuk, ahol Akvila és Priscilla a Jézusért buzgó, de kevés ismerettel rendelkező szónokot magukhoz fogadták és neki az Isten útját pontosabban kifejtették. Innen ment Korintuszba, hol csakhamar feltűnést keltett szónoki képességével /anér logios/. Némelyek összehasonlították Pállal, s úgy találták, hogy Pál, igehirdetése nem elég bölcselkedő. Pál nem Apollósz ellen küzd; nem bírálja annak előadásmódját, sőt ellenkezőleg, munkája kiegészítőjének tartja őt: "Én ültettem, Apollósz öntözött s Isten adta a növekedést" - írja a korintusiaknak /5,7/. "Aki ültet, aki öntöz, egy...Isten munkatársai vagyunk." /8v./. Pál a korintusiak bölcsesség után való vágyát sem utasítja egészen el, csak különbséget tesz evilág bölcsesége és a Szellemadta bölcsesség között: amazzal nem találjuk meg soha Istent; emez csak Szellemadta alapon épülhet fel, a Megfeszítettben vetett hiten. A helyes alapra építve is azonban kétféle bölcsesség, kétféle épület épül fel: arany, ezüst, drágakő anyagból az egyik, Isten szellemi vezetésének engedelmeskedő emberek élete; fa, széna, posztorja s másik épület anyaga, az az ember saját útja, saját bölcsesége, saját képzelete, szabadságról, házasságról, következő életről, szellemi ajándékokról; az a mód, ahogy az ember szellemi ajándékokkal bánik. A korintusiak gyermekek még, tej tápláléka való nekik, a Golgota keresztjéhez kell őket most is vezetni, azért nem tudták Apollószot sem kellőképpen megbecsülni /3,1-2/. A korintusiak nem értik, hogy e világban csak a kereszt útján terem élets azért vetik meg az üldözött, szenvedő Pált; míg magukat a Krisztus végleges diadalának idejébe képzelik. De a dicsekvés, a vetélkedés mutatja, hogy még messze vannak a győzelemtől. "Ki tesz téged különbbé? Mid van, amit nem kaptál volna? Ha pedig kaptad, miért dicsekedel, mintha nem kaptad volna? Már jól laktatok, már meggazdagodtatok, rajtunk kívül uralkodásra jutottatok és bár csakugyan uralkodásra jutottatok volna, hogy mi is veletek együtt uralkodhatnánk!" /4, 7-14/.

Csak az Apollósz fellepte után az összehasonlíthatóság következtében támadhattak azok a fitymáló vélekedések, hogy Pál ember

/II. Kor. 11,6/, akinél bírányzik a tudományosság és művészi előadás a keresztyénség megismertetésére és megkedveltetésére. Látjuk, hogy Pál erre három választ ad: 1/ a korintusiak alkalmatlanok arra, hogy szellemi bölcseséget megértsenek; azért csak tejnek italát kaphatták; 2/ az a szellemi bölcsesség annyira más, mint evilág bölcsesége, hogy a kereszt evangéliuma a testi ember szemében csak bolondságnak tűnhetik fel; 3/ nem fogadja el azok támogatását, akik magukat Korintusban Pálnak mondják, mert nem Pál feszített meg értük s mert a gyülekezet egysége meg nem bontható. Krisztus nem szakítható részekre, mintha egyik prédikátor nagyobb, a másik kisebb darabot tudna belőle írni vagy közölni /1,15/.

Pál igen homályosan beszél a Kéfász pátról. Kéfász aramul annyit jelent, mint Péter, görögül: Kőszikla. Valószínű, hogy nem elég tudott róluk arra, hogy veszedelmességüket feismerje. Bizonyosnak látszik, hogy Péter nem járt ez időben Korintusban, mint Apollós, h hogy körülötte ily módon párt alakulhatott volna. Tehát akkor Péter melől kellett érkezniük Korintusba olyan keresztyéneknek, akik szükségességesnek látták, hogy Péter megbízása nélkül, de Péter nevét használva Pál ellen mozgalmat indítsanak. Mivel a mozgalom nem Péter érdekében történt, következik, hogy csak a maguk érdekében csinálhatták a szakadást Pál ellen /16,22-ben Pál átkot mond ki olyanokra, akik az Urat nem szeretik; önző, maguk érdekében dolgozó emberekre. Utána aram nyelven közöl egy mondatot, ami a jeruzsálemi gyülekezetekben s a palesztinai keresztyének közt állandó jelmondat lehetett: Maran athá! Az Ur eljő! Az aram szöveg mutatja, hogy honnan várja Pál a legveszedelmesebb támadást. A támadók olyanféle emberek, mint a galáciai támadók voltak. Céljuk nem új, nem jobb világosságot hoznak, hanem követőket akarnak gyűjteni, hogy ezzel maguknak a meggazdagodásra, hatalomszerzésre alapot teremtsenek. Munkájukat Korintusban óvatosan kezdték: Pállal szemben egy nagyobb tekintélyt állítottak: Kéfászt, az Ur apostolát; magukat pedig Pállal legalább egyenlő tekintélyű apostoloknak tüntették fel. Pálnak már az első korintusi levél írása idején súlyos értesülései lehettek; de ezeket elhallgatja s a támadókat a második levélben leplezi le. Oly veszedelmesnek látja a Kéfáspárt működését, hogy a második levelet majdnem egészen az ellenük való védekezésnek szenteli. De rájuk céloz már I. Kor 3,16 skkben, ahol Isten egyházának megrontásáról szól. Valószínűleg a Kéfáspártiak magukévá tették az Apollós-pártiak kifogását is, hogy Pál tekintélyét csökkentsék; ezért foglalja Pál a Pál-párt és Apollós-párt képtelenségének kimutatása után hirtelen Kéfász nevét is azok közé, akik mind Krisztuséi; tehát aki Krisztust bírja, az ezeknek a munkásoknak áldását is együtt és megkülönböztetés nélkül élvezheti, úgy hogy köztük való látogatásra szükség nincs /3,21-23/. Hogy Pál e fejezet végén nem Apollós pártjára gondol, abból látszik, hogy magát és Apollószot úgy tünteti fel, mint akik az egy alapra tovább építettek; hogy mit, azt az ítélet fogja megpróbálni; azután hirtelen a 17. versben azokról szól, akik Isten templomát rombolják: ez a megjegyzés csak a harmadik pártra vonatkozhatik. Ezekkel szemben védi 1,1-ben, 9, 1-3-ban és 15, 8-10-ben megtámadott apostoli tekintélyét, melyet sem a Pál-pártiak, sem az Apollós-pártiak nem támadhattak; hiszen előbbiek védték, utóbbiak pedig a pogány bölcsesség és ékesszólás szempontjából emeltek kifogást Pál ellen; apostolságát csak azok vonhatták kétségbe, akik vele szembe egy másik apostolt állítottak. Annal a Kéfásznak tekintélyével szemben, aki Jézust személyesen ismerte, szembeállítja sajátélményét: Jézus damaskusi megjelenését, mely a fel-támadás után utoljára őt tette kiválasztottá. Ez a kitüntetés, amely

re ő egészen méltatlan volt, teszi őt a többiekkel egyértékű apostollá. Apostolságát igazolja a munka is, amelyet végzett. Apostoli jogainak elismerését feltétlenül követeli korintusi híveitől; de a betolakodókkal szemben minden egyéb vitát kerül; legalább egyelőre, mert a második levélben aztán nem zárkózik el a vita elől sem, amikor a maga mindenkitől jól olvasható, őszinte munkásságával szemben 2,17-ben azokra céloz, akik Isten igéjét kalmárnyereség szerzésére használják; akiket 5,12-ben látszattal dicsekvőknek nevez; akikkel szemben 11,4-ben pontosan a galáciai lázítók bűnét említi, hogy más Krisztust, más szellemet és más evangéliumot hoztak; akikkel kapcsolatban a 6. versben említi azt, az Apollós-pártiaktól átvett érvet, hogy a beszédben járatlan /idiótés/ akikkel szembe állítja magát, hogy a gazdag korintusiakat nem terhelte meg eltartásával, hogy ezzel elvágja azok utját, akik nyereszkedni akarnak akiket ezért hamis apostoloknak, gonosz munkásoknak nevez, akik csak alakját veszik fel az apostoloknak, mint Sétán is a világosság angyalának alakját /11, 13-15/. E látszattal szembe a maga részéről egyetlen valóságot említi, ama szenvedések hosszú sorát, amelyeket Krisztusért szenvedett /11,16-33/. Látnivaló, hogy a Kéfászs neve alá rejtőző támadók vándorprédikátorok voltak, olyanok, mint Barnabász, Timóteusz, Szilász; kik viselhették az apostol nevet is, ha nem is abban az értelemben, ahogy Pál és a "12". Pál nem is az apostol nevet vonja kétségbe, hanem azt, hogy igaz, őszinte apostolok volnának. Ez a leplezetlen védekezés teszi érthetővé az első levél 9,1-16 verseiben foglaltakat, hol Pál arra a jogára hivatkozik, hogy a korintusiak anyagi javaitól éljen, annak ellenértékeképpen, hogy ő szellemi javait küzli velük. Megemlíti azonban azt is, hogy ő e jogokkal sohasem élt; s most sem azért említette őket, hogy a korintusiakkal szemben azokat érvényesítse; hanem hogy az evangélium ingyenes hirdetésével isteni küldetéséről győzze meg a korintusiakat s minden megütközésre való alkalmat elhárítson az utjukból /13,12 vk/. Ez az ingyenesség az ő apostolságának igazolása a "felettébb való" apostolokkal szemben /I. K. 9, 1-5; v.ö. II. K. 11,5; 12, -11; v.ö. 11,23/.

Hogy ezek a titokzatos és veszedelmes támadók nem a pogány vagy az alexandriai zsidó réterok oldaláról fenyegették az evangélium tisztaságát más Krisztust, más szellemmel és más evangéliumban hirdelve, arra II. K. 11,22 bizonyítja, mely szerint a támadók ábrahámi eredetükkel, izraelita voltak és héberségükkel dicsekedtek; ezzel a hamisítatlanpalesztinai eredettel próbálták igazolni megbízhatóságukat, még azzal, hogy az első keresztyén gyülekezethez tartoztak. Pál is rendelkezett ennek az eredetnek minden földi kellékével, de ő nem ezzel ajánlja magát, hanem szenvedéseivel, amelyekkel magát Krisztus igaz szolgájának bizonyította /11,23 akk/. Korintusban tehát megint a féltékeny zsidó-farizeus szellemmel került Pál szembe. De amíg amaz testi származásával akart a többi ember fölé emelkedni s magának a Krisztus egyházában is olyan előjogokat biztosítani, amelyek földi tekintélyt és anyagi előnyt is jelentenek, addig Pál lemondott a testi származás előnyeiről, hogy minden földi látszat elvetésével az égi valóságot, Krisztust nyerje meg; hogy ezt a szellemi Krisztust meghamisítatlanul állíthassa galaták, s korintusiak elé.

A négy párt közül Pál legkevesebbet a Krisztus-pártról beszél de nem azért, mert e kifogástalan jelszó alatt kifogástalan embereket lát, ellenkezőleg: aki magát másokkal szemben egyedül Krisztushoz tartozónak tünteti fel és ebből csinál magának felsőbbrendű dicsőséget, az visszaél Krisztus nevével és nem is őszinte, mert az egész gyülekezet Krisztusé. Az ilyen mindenki fölé emelkedő és minden em-

beri tekintélyt megvető közönyösség tulajdonképpen saját személyét emeli isten rendelése és igéje fölé. Ezek a Krisztus-pártiak voltak a gyülekezetet megtöltő felfuvalkodottság és gőg igazi forrásai, kik a gyülekezetben azt a hangulatot terjesztették, hogy ők a többi gyülekezet nélkül, más utakon juthatnak célhoz /I.K.4,18; 5,2; 8,1 ck; 13,4/ v.ö. 14,36: "töletek ment ki az evangélium"; 4,7; 14,37/. A példa ragadós volt és az egész gyülekezeten erőt vett egy ál-függetlenség után való törekvés /II.Kor 10, 1-11/. Pál azt követelte, hogy a gyülekezet újra engedelmessédjék /6.v./ s azok, akik magukat Krisztusénak mondják, gondolják meg, hogy Pál is Krisztusé /II.11,7/. Pál az egész gyülekezet engedetlenségét és a Krisztus-pártot kapcsolatban említi.

A Kéféasz-emberek lázítása és a Krisztus-párt felfuvalkodottsága miatt a helyzet elég veszedelemes volt arra, hogy Pál ne várjon addig, amíg személyesen Korintusba mehet; sőt addig se, amíg Titóusz és Erasztmusz oda érkeznek; hanem a rövidebb tengeri úton utazókkal előre levelet küldjön. Így született meg az első korintuszi levél, mely bejelenti Timótheus érkezését /4,17; 16,10/; de a Pál érkezését is /4,19; 16,5/. Pál remélte, hogy a veszélyt megállíthatja.

A fenyegető veszélyt azzal próbálta elhárítani, hogy a veszélyt megnevezte; hogy bizonyos a gyülekezettől felvetett /a gyülekezet levelében foglalt/ vagy másoktól hírül adott kétséges helyzetekben és kérdésekben felvilágosítást adott bizonyos dolgokban előre cselekedett. Utóbbi csoportba tartozik mindjárt az 5. fejezetben foglalt bírói eljárás. Az önállóságra törő gyülekezet felfuvalkodottságának ürességét és alaptalanságát az leplezte le, hogy benne pogány bűnök tüntek föl s a gyülekezet ezekkel szemben vigyázatlan és közönyös volt; hiszen egy vérfertőzött türt tagjai között. Pálnak a gyülekezet iránt való bizalmára mutat, hogy még távollétében lehetségesnek tartja, hogy a korintusiakkal pusztán szellemi találkozásban intéltre üljön le és az észretérő gyülekezet utólagos hozzájárulásával a vétkest, ki a bűnben még mindig benne élt, átadja a Sátánnak a hus veszedelmére, hogy szelleme az Úrnak napjára megmentessék /5,3-5/. A bírói cselekvést négyenek egyszerü kiközösítésnek gondolják, mire a 11.v. ad alapot; mások ellenben azonnal bekövetkező istenítélet felidézésére gondoltak /Sátánnak átadás/. Az igazság valószínűleg a két álláspont egyesítésében van: azáltal, hogy az ilyen testvérrel nem érintkeznek /mi a hasonló pogány vétkezőkre nem terjed ki/, a Sátán törében benne hagyják a vétkező gyülekezeti tagot s ez a Sátánnal való egyedül-maradás a bűnös földi, testben élt életben felidézi majd a hus megromlását, s testben való bűnhődést. A hit nélkül élő pogány vétkezőkkel szemben Pál értelmetlennek tartja ugyanazt a viselkedést, mivel akkor a keresztyéneknek ki kellene menniök a világból /5,10/. Az apostol egyébként sem foglal el merev és az értetlen emberi természetre nézve véghezvihetetlen álláspontot s a paráznság kísértésével szemben, s a korintusiak felvetett kérdéseire is válaszolva vele, a következő fontos tanácsot adja: 1/ ha valakinek nincs az önmegtartóztatásra isteni charismája, az házasodjék meg 2/ a házas társak csak az imádkozás idejére vonuljanak külön egymástól; egyébként a nő a férfi, a férfi a nő testén uralkodjék; vagyis egyik fél sem foszthatja meg a másikat a másik beleegyezése nélkül a házasságtól; 3/ jó a férfinak a nőt nem érinteni; jó a szűznek Krisztusnak szentelnie magát; de ha valakinek ebből szorongatása támad, éppen olyan tisztességes számára a házas élet, mégis a házas életben élő annyiban van hátrányban, a házasság nélkül élővel szemben, hogy gondját a házas élet foglalja le s nem tud egyedül és egészen Krisztus rendelkezésére állani; 4/ a hívó félnek nem kell elválnia a hitetlen féltől, azonban,

ha a hitetlen válni akar, a hívő nincs hozzá kötve. Eszerint a válas-
ra két bibliai ok van: 1/ a másik fél házasságtörése és a hitetlen
fél válni akarása. Mégis a hívőnek nem lehet elválnia pusztán azért,
mert házasa hitetlen; hitetlen, de hűséges házastársat ugyanis
megszenteli a hívő házastárssal megőrzött házassá-
gi kapocs //fej./. A hitetlen házastárssal együttmaradás szabadsága
azonban nem ad jogot a paráznaságban való közösségre; mert testünk
Isten temploma s azt be nem mocskolhatjuk /6,12,20/.

A 6. fejezetben említi az apostol egy másik vétket is, amely a
korintusiak világosságát leleplezi; bírák előtt perelnek még testvére-
ik ellen is; ahelyett, hogy inkább veszni hagynák a földi érdeket s
megmentenék a szeretetet.

A korintusiak önállósági törekvései egy mondatban találtak
kifejezésre és igazolásra: "Minden szabad nékem!". "Haszon" alatt
persze az apostol magasabb szellemi érdeket és hasznót, a lélek örök
érdekét érti; nem a hűs ideigvaló hasznát. Hogy a gyülekezetben még
mindig nagy volt az apostolhoz való ragaszkodás és az apostol tekin-
télye, azt világosan mutatja, hogy ép a szabadsággal kapcsolatban a
gyülekezet fontos kérdést intézett az apostolhoz: szabad-e a pogány
áldozati lakomákhoz, melyek a pogány társadalmi érintkezés fő alkalm-
ai voltak, résztvenni? A résztvenni kívánók érvül hozták fel, hogy
bálványok az emberi képzelet szüleményei; bálványistenek nincsenek;
így hát a bálványáldozatok veszélytelenek. Pál ezzel szemben két do-
loggal érvel: 1/ a szabadsággal élő keresztyén mellett vannak erő-
telien keresztyének is, akiket amazok szabadsága bűnbe, bálványáldo-
zásba sodorhatna; 2/ ha nincsenek is bálványistenek és így a bálványok
tehetetlenek, mégsem lehet a bálványokat veszélyteleneknek mondani,
mert a bálványozás mögött egy tisztátalan szellemvilág húzódik meg,
mely ezeken a bálványképzeteken keresztül közeledik az emberhez és
próbálja őt hatalmába ejteni, úgyhogy aki a bálványisteneknek áldoz,
tudattalanul a tisztátalanszellemekeknek viszi áldozatát s így azok ha-
talmába kerül. Igaz, hogy az étel semmit sem jelent, sem kedvessé nem
teszi Istennél, sem el nem szakít Tőle, tehát a szabadsággal élő, ki
minden ételt megesszik, nem jut közelebb Istenhez, ha szabadságával él.
A szeretet itt a döntő és pedig a felebarát iránt való szeretet: nem
a gyenge testvér miatt, sem a bálványok közösségében sátáni fogságban
élő pogány miatt nem szabad könnyelműen cselekedni! Ennélfogva a mé-
szárszékekben, hol a templomokból eladott áldozati húst is árulták,
mindenki bátran vásároljon húst és ne kérdezősködjék, mi a hús ere-
dete. De ha valaki azzal mutat a husra, hogy az bálványeredetű, akkor
a rámutatóért magáért se vegyék meg a húst. A bálványáldozati lakomá-
ban való részvétel ellenben mindenestül fogva tilos, mert Krisztus
asztala és a tisztátalan szellemekek asztala össze nem egyeztethetők;
Krisztus közössége kizárja a tisztátalan szellemekeket, ördögöket
való közösséget /8. és 10. fejezet/. Az apostol emlékeztet arra, hogy
mily szigorúan járt el Isten a testi zsidó néppel szemben is, mikor
az bálványozással kacérkodott; a múlt tanulsága pedig azért irattak
meg számunkra, hogy azokból tanuljunk. Krisztus már az ótestamentomi
nép életében jelen volt; Ő volt a népet követő kőszikla, melyből a
viz fakadt; Krisztus nemtűr ma sem maga mellett bálványokat, és ide-
gen Isteneket.

A bálványlakomákról áttér az apostol a keresztyének szeretet-
lakomáira, miközben a bálványlakomával Krisztus asztalát és a bál-
ványáldozatok borával Krisztus serlegét állítja szembe /10,20-21/.
Előadásából kiderül, hogy Krisztus asztala alatt a keresztyének sze-
retetközösségét érti, amelyet a közösen elfogyasztott szeretetla-
koma is kifejezett. A szeretetvendégségnek keretében történt a ke-

nyér megtörése és a Krisztus serlegének kiívása. A keresztyén gyülekezetben jelenlévő Krisztus ereje által ez a kenyér és ez a bor a lelkek szellemi kapcsolóvá lesz, melyet csak meggyengít a bálványkapcsolat; megrontanak a szakadások; erőtlent a Krisztus szeretetének megtagadása is, ha például a gazdagok külön fényesen lakomáznak, míg a szegények mellettük éheznek; meggyengít a mohóság, amellyel még mielőtt mind együtt volnának, egyesek neki látnak falatozásnak; szóval minden, ami a "testnek", a Krisztus testének, az egyháznak megvetésére vagy kevésre becsülésére mutat /I.Kor. 3, 16,17; 10, 16-22; 11, 17-34/. Az apostol a kínálkozó szükség révén alkalmat nyer az urvacsora szereztetési igéjének legteljesebb közlésére s ahogy ezt a szent emléket a gyülekezet életébe beállítja, abból kitűnik, hogy az urvacsora annak a közösségnek jelképes kifejezése és bizonyágtétele, amely a Krisztus szellemi testének tagjait a Főhöz és egymáshoz fűzi; templom ez a közösség, amelyben Krisztus e világban valósággal benne lakik, mint valamikor Isten neve és ószövetségi templomban jelképesen a zsidó nép között lakott. A vetélkedő, szétszakadozó gyülekezet elé odaállítja az apostol az egység isteni szent akarását és titkát, melynek megrontóját Isten is megrontja, mint gonosz lázadót. A közösség nem záródik le a korintusi gyülekezet határán; messze tovább megy s közös felelősséget jelent az összes gyülekezetek között. Ezt a közös felelősséget és összetartozást egy szent kötelesség gyakorlásával kell a korintusiaknak megerősíteniök: a jeruzsálemi első gyülekezet éhező tagjainak megsegítésével, mely munkában Páltól alapított gyülekezetek mind osztoznak /16,1-2./.

A viszálykodó gyülekezet, a benne munkálkodó munkások fölött a levélben messze kimagaslik a gyülekezet Ura, a Fő, aki a gyülekezet életének fundamentuma, aki a gyülekezetnek a növekedést adja; az életet adó égi Munkás mellett az emberi munkások csak ültetnek és öntöznek úgy, hogy ha Krisztus életet nem adna az emberi munka csak anyyi, mintha az ültető egy botot dugna a földbe s az öntöző az élettelen száraz fát öntöznél. Nem Pált kell rettegnie a gyülekezetnek, hanem a gyülekezet templomában lakó Urat, ki megrontja a templom megrontóját, s féltékenyen áll bosszút a parázna hűtlen egyháztagon, ki Krisztus közössége mellett még bálványok asztalának közösségét is el tudja vállalni. Krisztus szavának erejével kell a megátalkodott bűnöst kizárni. Ő mellette a gyülekezetnek más bírója nem lehet; Ő vele egyedül kell a házastársaknak törődniök s Ő érte a házastársak még egymást is megfoszthatják egy időre a házassági kötelesség teljesítésétől; Ő az Ő szava feltétlen parancs, míg az apostol csak tanácsot ad; az Ő halála teszi oly értékessé az erőtelen testvért, hogy érte az erős testvér még szabadságáról is lemond /8,11/, az Ő érte végzett munka adja a jogot, hogy szellemi munkásai azok testi javait arassák, akikkel szellemi javaikat közlik. Ő érte mond le Pál az ilyen jogáról, hogy Krisztus szereteté ingyenvalóvá tehesse; inkább szükségét szenved és a husnak ökölcsapást mér állára, csakhogy a próba napján Krisztushoz méltatlannak ne találtaassék; Ő adja övéinek mindennek élvezéséhez a szabadságot, mert az Uré a föld és annak teljessége; a Sátánnak és tisztátalan szellemseregének pedig nincs itt semmi birtoka; Krisztusé a pogány mészárszékeken árult üldozati hus is /10,25 skk/; de övé az erőtelen atyafi, akiért szabadságunkról mégis lemondunk; Ő az élet és halál Ura, aki halállal sújtja a vétkeket /11,30/; Ő mellette az apostol csak gyengeségeivel dicsekedhetik, csak méltatlanságát hangoztathatja. Krisztusnak a gyülekezetben való ez az uralkodása visszatükröződik a keresztyén házasságban, melyben a férfi Krisztusé, a nő pedig a férfié s ennek jeléül a nő az alávetettség

jelét, a fátyolt viseli, nem koponyáján, hanem arcán. Ezt azért hangoztatja az apostol, mert a korintusi nagy szabadságban a nők is kezdtek kivenni részüket és bizonyos szabadságokat engedtemeg maguknak, amit az apostol az illedelemmel szeméremmel és a nő földi helyzetével ellenkezőnek ítélte s a nőt az istentiszteleten is gallgatásra kötelezte. Krisztusnak a gyülekezeten való uralma azonban legjobban a kegyelem ajándékok szétszétásában és azok használatának kormányzásában nyilvánkozik meg.

A kegyelem ajándékokról vagy charismákról szól a levél 12. 13. és 14. fejezete. A 12. fejezet egy a világ elől elrejtett titokról vonja le a leplet: Krisztus az egyházon a kegyelemajándékokon át uralkodik. Ezek az ajándékok Isten kiválasztása szerint és nem az emberek választása szerint osztotnak széjjel; ugyanazok a kölcsönös segítés vágyával és szükségével kötik össze a tagokat egy egésszé, mint ahogy a test tagjait is a kölcsönös segítés és összemunkálás elve teszi egy szervezetté, egy egésszé. Egy tagnak sincs oka neheztenni, hogy bizonyos ajándékokat nem kapott meg, míg más megkapott, mert mindig az egész test kapja az ajándékokat közös haszonra, úgy hogy egy tagnak sincs oka és lehetősége kivonni magát az egységből, mert mind részorul a másik ajándékára. A szeretetszolgálatok képesai s a tagok összedolgozása révén készül el a menyasszon - egyház - véglegénye fogadására; épülnek össze a kövek élő templommá, melybe eljő majd lakozni az Ur; hogy ugyanis a kölcsönös egymásra szorultság keserűvé ne tegye a fenhéjázó és elszakadásra kész tagokat, legfőbb és legesodálatosabb ajándékul Isten a szeretetet adta. A szeretet szintén Charisma, a Szellem ajándéka és nem a mi szivünk talaján terem meg, hogy a szeretet édessége tegye örömmé a gyülekezet együttes életét. A szeretet charismája köti az egyházat össze azt az örökkévalósággal, melybe semmi nem megy át ebből az életből, ami az embernek gögjét hizlalhatná, csak a hit, mely a szerető Istenhez tapad; a reménység, mely Isten szeretetének alkotásait várja és mindenek fölött a szeretet, mely az élet egyetlen tartalma és mindenestől fogva Isten ajándéka. A többi ajándéknak mindnek a szeretet adja meg az értékét és a használó képességet, szeretet nélkül semmis a hit, értéktelen az ismeret, haszontalan a szolgálat s üres csengés és bongás a prófétai ajándék vagy a nyelveken szóló dicséret. Mindez isteni ajándékokat közlője s ezáltal Jézus és földi test közt az összeköttetés fenntartója; az Istennek szent Szelleme, ki nélkül senki sem képes Jézust urának látni és nevezni s kívül megtöltve senkinek ajkára nem jó ily szó: Krisztus átkozott! A Szellem munkája sokféleképen nyilvánkozik, magasabb, alacsonyabb ajándékokban, ám akár magas, akár alantosabb egy ajándék, mind szükséges és az alacsonyabbakat hogy használjuk, ne szégyenkezzék, a szeretetnek több tisztességadása veszi körül. A 14. fejezet főleg két egymással vetélkedő ajándék felől ad tanítást. Mindkettőt a bölcsesség, ismeret és gyógyítás tehetsége mögé helyezi az apostol s mindkettőt jellemzi az, hogy az Isteni kijelentésnek az emberi közreműködést kizáró formája, a különbség abban van köztük, hogy a prófétálásnál az ember tudatával rendelkezik, a nyelveken szólásnál önkívületbe jut. Az apostol hosszasan foglalkozni a két ajándékkal, mert a korintusi gyülekezet más ajándékok elé rakta őket, különösen a nyelveken szólást s ez felborította a gyülekezet rendjét. Az ajándékok értékét eltulzó engedetlenség és felfuvalkodás szelleme visszaéléseket szült, a nyelveken szólók még akkor is fitogtatták ajándékaikat, amikor értelmét megadni nem tudták. Az apostol utasítása szerint itt is a szeretet adja meg a döntő szót: mikor haszon van a nyelvajándékból, egyik, mikor magyarázatot is ad az Isteni Szellem, akkor szóljon a nyelveken beszélő, s amikor magyarázat nem ada-

tik, csupán a csoda kedvéért ne szólaljon meg. Az engedelmisség is a szeretetből folyik; egymás után szóljanak az ajándékot nyerők, s ha egy új testvér kap ajándékot, a másik hallgasson el és adjon alkalmat a másiknak is a megnyilatkozásra. Nem az a cél, hogy a gyülekezet tagjait vegye körül a túlvilági ajándék dicsősége, hanem hogy Istent lássák az istentiszteleten megjelenők, hogy megvallják: "Valóban az Isten van közöttetek!" /25v/.

Krisztus, mint a gyülekezet feje, fundamentuma és életének forrása jelenik meg a 15. fejezetben is, a feltámadás csodálatos himnuszában, mely méltán sorakozik a charismák csodálatos fejezetéhez és a 13 fejezetben a szeretet himnuszához. Miután Krisztus meghalt a bűnökért és így fundamentumot vetett az egyház élete alá /15,3 sk/, saját feltámadása által a gyülekezet halálon aratott győzelmének forrásává lett. Csakis a Krisztus feltámadása erejének tulajdonítja az apostol, hogy belőle a gyülekezet üldözőjéből apostolt csinált az Ur, mégpedig mindenkinél többet fáradó apostolt. Krisztus feltámadása nélkül céltalan a keresztyén élet, mert akkor céltalan a Krisztusért vállalt szenvedés, akkor elveszték, akik Krisztusban elaludtak. A feltámadásnak rendje van: zseuge Krisztus, aztán a Krisztuséi, aztán következik a nagy pillanat, amelyben Krisztus az Atyának átad minden fejedelemséget és uralmat és mindenen az élet hatalmat; utoljára maga Krisztus is aláveti magát a mindent Isten tölt meg. A feltámadás ereje nem a testben van, mely elvettetik, mert nem az támad fel. Különbség van most is test és test között; hát különbség van a mostani és jövődó, a feltámadott test között is. A feltámadott testen nem találjuk a mostani test romlandóságát, becsületenségét, gyengeségét, nem lelki test lesz, mely tőlünk függene, hanem szellemi test, mely a Szellemből ajándéka. Krisztus jelenik meg Szellemből által, mint az egész világot megelevenítő Szellem. Nem a földi Ádám, hanem az égi Ádám képét fogjuk hordani! A mostani hús és vér Krisztus uralkodását nem örökölheti. Isten megfoghatatlan és mérhetetlen ereje egy szempillantásban változtat át majd bennünket, amikor az utolsó kürt szó megszólal, úgyhogy a halált elnyeli az élet. Ez a végtelen kilátás lenyomja az emberben ébredő gögőt és felfuvalkodást s felemeli a hívő bizalmat egy világ várására, melyet szem nem látott, fül nem hallott s amely emberi értelemben soha föl nem ötlött.

Az első korintusi levelet a szükség szülte; a fennálló bajokhoz és veszedelmekhez igazodva harc közben születnek meg és fejlenek ki az apostol gondolatai, melyek mély bepillantást engednek Istennek az egyházzal alkotott gondolataiba, mert az apostolba Isten sugallta a saját gondolatait. A kijelentés állandóan szaporodott az egyházban s mint láttuk, a közvetítő csövek a próféták és nyelveken szólók voltak. Eza közvetítés nem volt minden egyes esetben megbízható, mert idegen, tisztátalan szellemek is jelentkeztek s így szükség volt az apostol intésére: "Próbáljátok meg a szellemeket, hogy vajjon Istentől vannak-é!" /I. Ján.4,1/. Az egyházban meg volt azonban az ellenőrzés is és ez az első Korintusba írt levél legjellegzetesebb példája a különböző gondolatok és megvilágosodások között rendet teremtő apostoli helyreigazításnak. A korintusi gyülekezet különösen gazdag volt kijelentésekben és tévedésekben is; az apostolnak különös mértékben vigyázni kellett, hogy a veszedelmet távol tartsa ettől a gyülekezettől. Ugyanakkor, mikor a távollevő korintusi gyülekezetben a vadhajtásokat irtania kellett, az apostolnak közvetlen környezetében, Efesusban is, honnan a levelet 57 husvétja táján írta, kemény küzdelem volt, mint ezt Demeter ötvös lajzáda mutatja. Ilyen kemény harcok között született meg Bibliánk, melyet - mint látjuk - Isten nem mechanisztikusan, steril csoda által adott, hanem a lélek küzdel-

mei között engedett égi talajból kinőni. A földből kitörő tiszta forrás idegen anyagokat is sodort magával, de ezek az idegen anyagok lassanként a gyülekezet ébersége következtében leváltak a kijelentés isteni, tiszta lényéről. Az igazság nem maradhatott a tévedéssel összekeverve. S a megbízható kijelentés folytonos szaporodása mind szilárdabbá tette az ellenőrzés biztonságát. Így alakult ki lassanként a gyülekezet fejlődésének egyik legfontosabb pillére: a reménység. Az első tessalonikai levél csak futólagosan említette a test feltámadását, akkor a súly az Urnak erre a földre való visszatérésén volt. Most még erősebben, más oldalról világosítja meg az isteni kijelentést, hogy a jövő élet nem fogja nélkülözni a testi jelleget; csak hogy ez a testi jelleg nem hordja majd magán a romlandóság jegyét. Az első kor. levél a test megdicsőülésével foglalkozik, de ezt visszaviszi Krisztusra, az Ő feltámadására. Krisztusnak halála után való megjelenései az az alap, amelyen a mi dicsőséges testben való megjelenésünk is ígéretképpen nyugszik.

A MÁSODIK KORINTUSI LEVÉL

A nyugodt hang, bár helyenként élesen dorgáló, első korintusi levél után, melyet az apostol Efésusból az 57 év husvétja körül írhatott, a második kor. levél adatai szerint Pál igen nehéz küzdelemben ment által, nagy életveszedelmen is, amelyről ugyan bővebb értesülésünk nincs, azt sem tudjuk, hogy Efésusban érte-e vagy Troászba menetelekor, esetleg nagában Triászban; Pál csak annyit ír, hogy "Ázsiában" /II. k, 8/. A munkahelyén támadó veszedelem mellett rajta fekiadt a korintusi gyülekezet gondja is. E nehéz időben, Efésusból való eltávozása után, Makedóniában, melyet Korintus előtt keresett fel, született a második korintusi levél, melyet egészen más hangon írt, mint az elsőt. Az apostol meggyötört lelke a hangulatnak sokkal nagyobb kilengéseit mutatja e második levélben: hevesebb benne az isteni vigasztaláson érzett öröm és türelmetlenebb a támadás azok ellen, akik közönyös nyugalommal felelőtlenül vádolták az apostolt s ezzel a korintusiak elkét összezavarták. A levél célja megnyugtató a korintusiak lelkét az apostol utitervének megváltoztatása miatt és előkészíteni a rég megígért és ez ideig megköszönt látogatást, hogy e látogatás a szeretet és megértés jegyében folyhassék le s még mielőtt az apostol odaérne, a félreértések és ellentétek elsimuljanak. Két jele van annak, hogy az apostol elérte kitűzött célját. Az egyik a Korintusba érkezés után ott megírt római levél nyugodt hangja, kerrek, jól átgondolt és kidolgozott szerkezete, amelyek arra mutatnak, hogy az apostol Korintusban, hol a levelet írta, időt és alkalmat kapott az elmélyülésre. A második bizonyíték a 40 évvel későbbi időből származó Kelemen-levél, melyben a római gyülekezet megint a korintusi gyülekezetet amiatt, hogy ott egy szolgálatában megöszült gyülekezetvezető ellen néhány fiatal egyháztag lázadást kezdett. Nem ez a lázadás, hanem a levélnek az a közlése, hogy a korintusi gyülekezet az egész keresztyénség örömeire hosszú idő óta mindenféle ker. erényben gazdagon békességben él, mutatja, hogy az apostolnak sikerült a gyülekezetet jó időre az egészséges fejlődés útján indítani el; eddig a gyülekezet a zavarkeltőket kizárta magából. A levelet, mint belső bizonyítékokból értesülünk, Pál az 58. évelején Efésusból Korintushoz közeledőben Makedóniából írta.

A második korintusi levél három részből áll, melyek tartalom-
ban és nagyságban egymástól nagyon elütnek. Az első részt az első hét

fejezet alkotja; tartalmát az apostol egy uti tudósításba foglalta be-
le, az utleírás keretébe öntött tartalmat az első levél tasításainak
végrehajtása körül Korintusban elért eredmények, a gyülekezet állapo-
tától megkívánt legszükségesebb intések és tanítások teszik. A máso-
dik rész tartalma: beszámolás a jeruzsálemi szegények számára meg-
kezdett makedóniai gyűjtésekről és utasítás a korintusi gyűjtésre.
A harmadik rész tartalma: személyes vallomás a korintusi Kéfásza- és
Krisztus-pártiak támadásainak ellensúlyozására.

Az első részben a levél

igazi tartalma, az intés és tanítás három utazási adat közé illeszke-
dik E három adat: A/ az ázsiai nyomorúság, az apostol halálos veszé-
delme 1,8-10; B/ Troászba érkezés és rövid ott tartózkodás után Ma-
kedóniába indulás: 2, 12-13; C/Makedóniába érkezés meg nem szünő
nyugtalanágba; a Korintusba küldött Titusznak oda érkezése: 7,5-6.

A/ Az Ázsiában átélt ismeretlen nyomorúság éshalálos veszély
megviselte az apostolt, de el nem csüggesztette. Isten tapasztalt se-
gítségével vigasztalással töltötte el keblét, úgyhogy telve volt iste-
ni vigasztalódottsággal arra, hogy másokat is megvigasztaljon /1,
3-7/. Saját bajánál sokkal gyötrőbb volt számára az a bizonytalanság,
hogy mi van Korintusban /2,4/, melyet felszaklatott a gyülekezeten
folytatott izgatás. A legújabb izgatás tárgya az apostol utiterve.
1, 15-16 szerint korábbi terve az volt, hogy Efésusból tengeren a-
zonnal átmeny Korintusba, onnan átlátogat Makedóniába; majd az ott
folytatott gyűjtés eredményével megint Korintuson át megy Jeruzsále-
be. Utóbb azonban megváltoztatta ezt a tervet s Efésusból a még Ázsia
tartományhoz tartozó Troázon keresztül egyenesen Makedónia felé vette
utját s innen szándékozott Korintuson át Judeába menni.

Egyenesség hiányával, testi bölcselkedéssel és könnyelműség-
gel vádolták meg /1,12-14.,17/. De ő becsületességnak azt tartja, hogy
őszintén mutassa meg magát Korintusban s ne szebb látszattal dicse-
kedjék; hogy amilyen belül ő, olyannak is mutatkozzék kívül, leve-
lében /1,13-14/. Hus-teremtésnek azt tartaná, ha egyszer kimondott
igenhez vagy nemhez testi következetességgel ragaszkodnék; úgyhogy
néha az igen mindig igen, s nem mindig nem volna /1,18/. Ő nem könny-
elmű, mert neki az örök Isten és Amen maga Krisztus, mint Szilvá-
nusznak is /1,19-22/. Isten a tanúja, hogy azért nem ment az eredeti
szándék szerint egyenesen Korintusba, mert kimélni akarta a korintu-
siakat, hiszen ő örömeikön dolgozik /1,23-24/. Nem akart szomorúság-
ra menni házzájuk, levelével szeretetét akarja megmutatni /2,1-4/.
Azzal szemben is, aki a szomorúságot okozta, igaz bünbánata miatt
most már inkább a szeretet vigasztalását kell alkalmazni. A korintu-
siak kiállották az engedelmesség próbáját s ha valakinek a korintu-
siai megbocsátanak, annak Pál is megbocsát /2,5-11/.

B/ Ugy látszik, hogy az apostol ilyen gondolatokkal vívódott
Troászban is, hol az Ur az evangélium előtt ajtókat nyitott meg. De
még ez sem tudta Pált Troászban tartani. Annnyira nyugtalan volt, hogy
folytatta utját Korintus felé s átkelt Makedóniába, hogy hamarabb
találkozzék a Korintusba küldött Titussal /2,12-13/. Hissen Tituszt
épen ezért küldötte Korintusba, hogy híreket hozzon onnan. Az első
levelet tengeri uton Sztefanász, Fortunátusz és Achaikus utján kül-
dötte el; velük egyidejűleg Timótheuszt Makedónián át küldte Korin-
tusba /1,16,19/. Míután azt akarta, hogy a levél hamarabb végezze el
feladatát, azt nem küldte Timótheusszal, hanem csak jelezte benne
Timótheusz érkezését. Mikor az első levelet írta, már megváltoztatta
az eredeti tervet s megírta, hogy csak Makedónia után fogja ő maga
is felkeresni a korintusiakat; /1,16, 5-8/. Némelyek feltételezik,
hogy a tőlünk ismert és a kánonba foglalt "első" levél után még egy

levelet írt; vagy hogy ő maga rövid látogatást tett volna Korintusban, esetleg mindkettő megtörtént volna. De ennek feltételezésére semmi okunk, mert az első kánonikus levélben mindaz benne van, amire a második kánonikus levélben hivatkozás történik. Ha az első kánonikus levél nyugodtabb hangú is, de több oly kemény dorgálás foglaltatik benne, amellyel a Korintusiakat Pálnak meg kellott bántania, úgyhogy a vigasztalásra, amely a második kánonikus levélben olvasható, bőséges okot adott az első kánonikus levél. Az első kánonikus levélben már pontosan benne van Pál későbbi utiterve, mely a végleges is volt s így a levél írása után semmi olyan nem történhetett, ami miatt még egy üzenet, küldésére szükség lett volna. Ellenben valószínű, hogy erre a levélre vagy a Korintusiak feleltek, vagy Timóteusz hozott hírt tőlük s a kapott hírek indokottá tették, sőt sürgőssé is, hogy mielőtt az apostol odaérkezne, még egy levéllel készítse elő ott időzését. Előbb azonban még egy hírt várt a szintén Korintusba küldött Titusztól s ennek elébe sietett Troászból Makedoniába.

Azután, hogy a levélben Troászból való elutazását közli /2. 13/, leírja azokat a gondolatait, melyek ebben az időben foglalkoztatták. A korintusi Kéfász- és Krisztus-párti emberek kifogásai már elérkeztek hozzá s épen ezek a védek foglalkoztatták különben is felindult, izgatott lelkét. Minden áron meg akarja tartani a korintusiak bizalmát, hogy a gyülekezetet a helyes irányba terelhesse s Isten kegyelmének munkáját köztük biztosítsa. A kiállott nagy életveszély után a Troászban megnyíló kapuk eszébe juttatják, hogy Efézusban is hasonlóképp tárult fel az örömhír hirdetése előtt a kapu /II. 2. 12 v. ö. I. 16, 3/, nagy és sok munkát ígérő ajtó! Szenvedései, áldozatai, a Krisztusért viselt kereszt tehát nem a halál, hanem az élet illatát terjesztették körülötte. Ez az életillat épen azoknál hiányzik, akik a testi élet dolgaitkeresik, akik az evangéliumot apró pénzre akarják váltani és szatócskodnak vele /2. 17/. De hát minek is ajánlgassa magát a korintusiaknak, mikor ottani munkájának gyümölcse azaz a korintusiak megtérése által is minden ember előtt olvasható írássá válik a korintusi gyülekezet, mint Krisztusnak Pál által írt levele /3. 1-3/. Mégis Pál, amikor a korintusi, efézusi és troászi sikerekre gondol, alázatos; tudja, hogy e sikerekre az alkalmatosság nem tőle való volt, hanem Istentől jött; nem tudása, a tőle hirdetett ige okossága, bölcsesége vitte véghez, nem is a betű, hanem a betűn keresztül ható Szellem. A testi választott népet a zsidóságot a jelképes kijelentés testi dicsősége vette körül; de ez a dicsőség elmuló s ebőtelen volt; az új szövetség Szelleme ellenben Krisztus örök dicsőségét írja be annak lelkébe, ki ezt a dicsőséget szemléli /3f/. Éppen ezért ilyen szövetségnek szolgálatában Pál és társai, különösen levélíró-társa, Timóteusz, levetettek minden emberi szerénykedést /szégyenkezést/; meg nem restülve állanak minden lelkiismeret elé; mert csak az ismerheti félre a tőlük hirdetett örömhírt, akinek evlág istene megvakította szemét. Hiszen nem magukat, hanem Krisztust hirdetik! /4. 1-6/. Igaz, hogy ez az égi fény, ezt a kincset a halandó test és az ő emberi lényük cserépedénye rejti, melynek az is gyarlósága, hogy üldözés éri. De ez az üldöztetés is merő dicsőség, mert ők Krisztus halálát hordozzák magukban, hogy Jézus élete annál dicsőbben ragyogjon rajtuk keresztül elő. Hitben járnak s míg külső emberük megromol, a belső napról napra megújul. Sőt hájtvá várják, hogy a megromló külső ember helyett új testet ölthessenek fel, vagy ha ha levetköztetve is, otthon legyenek Krisztusnál, akinél mindenki el fogja nyerni ítéletét aszerint, amit cselekedett /4. 7-5, 10/. Ez a mennyei kincs, melynek hordozója Pál, az ok és alkalom arra, hogy a korintusiak Pállal dicsekedhessenek. Nem Pál itt a fontos, akár jó-

zenul magánál van, akár magán kívül, hanem Krisztus szeretete, mely őt szorongatja. Hoz szerint még Krisztust sem akarja ösmerni: minden új teremtés itt; minden attól a könyörülő Istentől való, aki ki akarja Magával engesztelni a világot. Pál is csak Isten szolgáljaként ajánlhatja magát szentbeszédben és Isten ajándékaiban, halált hordozva, magában s mégsem öletve meg, bánatban örülve, szegényen gazdagítva, minden nélkül mindennel bírva. Így nyílik ki szája a korintusiak iránt, kérve, hogy a világot elhagyván, megtisztulván, megszentelődvén álljanak ők is egészen Isten mellé /5,11-7,1/. Fogadják el hát őt a korintusiak ebben a kettős lényében, hogy egymással haljanak és egymással éljenek. A korintusiakat illetőleg különben tele van dicsekedéssel, vigasztalódottsággal, nyomonosságában is örömmel /7,2-4/.

C/ Ilyen testi romlásban, kint harcok közt, belül félelmekkel ment át Makedóniába s ime az alázatosak vigasztalója megvigasztalta őt is a megérkező Titusz által, ki Korintusból jó híreket hozott. Első levelének jó hatása meggyőzte arról, hogy jól tette, hogy megírta azt. Ha ideig-óráig meg is szomorította a korintusiakat, üdvösségre szóló megbánhatatlan megszomorodás volt az! Mekkora buzgalmat keltett bennük a helyrehozásról Titusz felüdülve jött vissza tőlük; s kitünt, hogy Pál nem hiába dicsekedett Titusz előtt a korintusiakkal. Mindenben bizik a korintusiakat illetően!

Ebben a három részből álló első szakaszban az apostol páratlan bepillantást enged saját szívébe, belső harcaiba, jogos méltatlankodáson keresztül csillanó őszinte szeretetébe. Sérelmét nyíltan feltárja; semmit sem látunk rajta abból a fanyalgó elfásultságból, amellyel bizonyos keresztyének alsáncolják magukat, ker. erőnyként mutogatván, hogy nekik semmi sem fáj; hogy énjük már érzékeltén. Fekirók és nem keresztyének erénye ez; nem krisztusi sajátosság, Krisztus maga is többször elárulta érzékenységét; kifejezte panaszát, ugyanakkor megbocsátó akaratát. Pál Krisztus nyomdokai halad, amikor első sorban a korintusiak érdekében nem titkolja a hazug és hasonlósá támadások miatt érzett keserűségét, amelyeket a korintusiak eddig megtűrtek. Le akar szólni ezzel a nem becsületes támadással, mely a gyülekezetet hamis végányokra állíthatja, határozottsága mellett azonban forró sugárként tör elő szívéből a korintusiak iránt való szeretete s bölcögan ismeri el, hogy a korintusiak minden megmutatták, hogy /a jelenben/ tiszták azügyben s hogy maga a vétkes is annyi buzgalmat mutatott a helyrehozásban, hogy már inkább vigasztalásra szorul, mint további feddésre /7, 11; 2,7/. Már ebben a részben sem titkolja, hogy ha a korintusiak dicsekedni akarnak vele, csak azzal dicsekedhetnek, amit Isten tett általa vagy bence; amit pedig ő tett, abból csak a szenvedésekkel. Sok szenvedése és Isten rábizott ajándékai mutatják élete irányának egyenességét /6,4-10/.

II. Az apostolnak a korintusiak iránt érzett bizalmára s a bizalomban megnyilvánuló szeretetére mutat, hogy teljes mértékben be akarja öket vonni a jeruzsálemi szegény testvérek számára megindított gyűjtésbe. Evégett örömmel újságolja nekik, hogy a szegény mekedón gyülekezetek minden üldöztetésük közepette maguk kérték, hogy adakozhassanak s erejükön felül adakoztak is. Itt tűnik ki, hogy Tituszt épen ennek az adakozásnak előkészítésére küldötte Korintusba, azt is elárulja, hogy e küldetés nem volt hiábavaló, ugy, hogy inkább attól kell a korintusiakat visszatartania, hogy míg azokon segítenek, maguk szükségét ne szenvedjenek. "Állát ad, hogy Titusz akkor buzgalmat érzett a korintusiak iránt, hogy magától vállalta e feladatot. Hálával nyugtatja azt is, hogy Chaia már tavalytól elkezdette a gyűjtést, ugy látszik, ez ok, amiért a különben tisztán Korintust érintő kérdéseket tárgyaló levelet Achaia-ba is címezte /1,1/. Titusszal

együtt a testvéreket azért küldötte el, hogy előre elkészítsék a gyűjtés munkáját, hogy mikor ő maga megérkezik, kapkodás ne legyen. Nem is az emberi oldala a legfontosabb ennek a gyűjtésnek, hanem az Isten iránt sokasodó hála, mely emberek közösségét munkálja /8,9.f/.

III. A levél harmadik részét egy autos de ego /én magam pedig/ vezeti be; szemben az első két részben használt "mi"-vel E szóhasználat szerint az eddigi fejtegetésekért Timóteus is vállalja a felelősséget, sőt egy helyen Szilyánus is bele foglaltatik abba /1,19/. A levél harmadik része tisztán Pál megnyilatkozása az ő személyét érő vádakkal szemben. Az a harmadik rész különállóságát annak köszönheti, hogy Pál ebben csak saját személyére vonatkozó dolgokat közöl, s mivel nem mond semmi olyant, ami a korábbi részekben közöltektől tartalmilag elütő volna s korábbi állásfoglalásra mutatna. Ez a harmadik rész nyomatékosan kifejtése annak, amit már az első rész második szakaszában hármójuk nevében mondott szenvedéseikről és Istennek a nyomorúságban megnyilatkozó kegyelméről; ebben a részben az apostol életpéldák különben titkolt oldaláról a leplet levonva, mintegy fegyvert akar adni a korintusiaknak azokkal szemben, akik Pál apostok tekintélyét saját önző céljaik elérésének megkönnyítésére alá akarják ásni. Az apostolra réneheződő e kényszerűség egyébirán nekünk is alkalmat nyújt olyan bepillantásra az apostolnak és Istennek viszonyába, amelyet különben hallgatás fedett volna. Az apostol rámutat, hogy bár érzi, hogy husban van; ezt a szenvedések, amelyeket nagy bőséggel sorol fel /11, 16-33/, eléggé megmutatják neki; mégis azok a fegyverek, amelyekkel ellenfelei ellen harcol, nem a hus fegyverei, hanem alkalmasok minden Isten ellen felemelkedő gondolatérösség lerontására /10,4 skk/. Az ellenfelek félremagyarázták az apostok szeszény fellépését; azt állítják, hogy csak levelei súlycsak, személyesen gyenge és beszéde megvetendő /10 v/. Rossz az ellenfél mértéke, amennyiben magukat magukkal mérlik; míg Pál a dicsekvésben csak az Istentől adótt mértékig megy azzal érvel, amit Isten általa vitt véghez és nem mások fáradságának eredményével dicsekedik /10,12-18/. Joggal hivatkozik erre Pál, hiszen ellenfelei éppen az ő munkájának hasznát és dicsőségét akarják maguknak eltulajdonítani. De Pált nem önző szándékok vezették a korintusiakkal szemben; tiszta szűzként jegyezte el a gyülekezetet Krisztusnak s most fél, hogy nem állithatja őket ilyenként az Ur elé, mert a kígyó ezt az új "vát is megcsalta. A korintusiak igen türelmesek, mikor egy másik Jézust, más szellemet, más evangéliumot elviselnének. Az apostolnak ez a megjegyzése arra mutat, hogy a galáciai tévtanítók vagy azokhoz hasonlók léptek fel Korintusban is. Őt idiótának mondják beszélőképességét tekintve, de az ismeret terén bebizonyította, hogy nem az. Ha meg is alarta magát, mikor keze munkájával ingyenessé tette nekik az evangéliumot a más gyülekezeteket fosztott meg /Makedónia/: ez azért volt, hogy elvágja az alkalmat azok elől; akik most magukat Krisztus apostolainak álcázva jelentek meg Korintusban, de akik hamsi apostolok, csalárd munkások /11,1-15/. Az álnok támadás miatt való méltatlankodás kényszeríti, hogy részletesen elsorolja annak bizonyítékát, hogy maga feláldozásával, önzetlenül szolgálja Krisztus ügyét s ezzel a vallomással akarja elzárni azok elől az érvényesülés lehetőségét, akiktől még nagyon könnyen kimutatható, hogy nem ingyen szolgálnak. Még tovább megy a kényszerű dicsekvésben és rátér arra, hogy Isten e szenvedésekre ráütötte a Maga hitelesítését, amikor a sokat szenvedő Pált arra méltatta, hogy a harmadik égbe, az Isten paradicsomába elragadta. Az elragadtatásban átélt élményeit elbeszélni nem tudja; a szavak, a dolgok, melyeket ott hallott és látott, emberi nyelven elbeszélhetetlenek; de az átélt boldogságmagyarázza, hogy miért vágyott arra,

hogya ha test nélkül is, de elköltözzék oda, ahol Krisztus van. A kapott boldogság és dicsőség ellensúlyaként, hogy el ne bízsa magát, Isten rajta hagyta kortársaitól jól ismert, de nekünk ismeretlen betegségét. Pál retteg attól, hogy felüvalkodják; a megfeszített Krisztuson kívül másban legyen-e földön dicsekedése és öröme s azért gyönyörködik a szenvedésekben és gyengeségekben, melyek felüvalkodni nem engedik s melyeket Krisztusért eltűrni szintén kiváltság, boldogság és öröm /11,16-12,10/. Világos ezekből, hogy semmiben sem maradt el a fő-apostolok mögött. De a korintusiak sem maradtak el Pál szeretetének élvezésében a többi gyülekezet mögött, azt kivéve, hogy semmiben nem volt terükre. De hát úgy illik, hogy a szülők gondoskodjanak a gyerekekről! Am erre is azt mondják, hogy esellel történt, hogy még jobban megzsarolhassa őket. De vajjon azok, akiket Pál küldött, megzsarolátk-e őket?! Titusz és a testvér? Attól fél, hogy ha megérkezik, s korintusiakat találja majd különböző vétkekben benne. Ezzel harmadszor megy hozzájuk. /Első útja után tehát még egyszer, valószínűleg Efésusból, rövid időre átmev hozzájuk. Második ottléte alkalmával megmondta, hogy ha harmadszor megy, nem fogja ki-mélni őket, hanem majd meglátják, hogy van-e ereje a belőle beszélő Krisztusnak, ki gyengesége idején meghalt ugyan, de most Isten erejéből él s övéinek is ugyanezt az erőt nyújtja gyengeségükben. Majd meglátják, hogy Pál nem olyan, aki meg nem állta apróbát, ók megukat kísértsek meg, hogy hitben vannak-e. De azért nem kívánja a korintusiak kárát. Legyenek ók erőben, míg Pál gyengeségben van! /12,11-13

A két korintusi levél között sajátos átmenet észlelhető a másvilágvárásról a tulvilágvágyásra. Az első korintusi levél csak új részletekkel gazdagítja a tessalónikai első levél feltárásai, amikor Krisztusban meghalóknak feltámadása alapját, mikéntjét és időviszonyát megállapítja. Krisztus feltámadásának bizonyossága a mi feltámadásunk bizonyossága. Miután halálán keresztül nyerte meg a "mindent", azért nyerte meg, hogy velük közölje, kik vele a halálban találkozunk. Amit a világ leverettetésnek lát, az a mi győzelmi bizonyosságának alapja. Ehhez a testen aratott győzelemhez tartozik, hogy a feltámadást ne várjuk a sírból, a szétporladó anyagból, hanem Isten erejéből, amely Jézus feltámadásában jelentkezett amely Krisztus földre érkezését is lehetővé teszi újra. Az új test szellemi test lesz; a Szellem alkotása a Szellem szükségleteire. Krisztus meg-elevenítő szellemként alkotja, hatja át. Azért a feltámadás időpontja nincs földi viszonylatokhoz kötve, hanem egészen az égi történetekhez igazodik, az utolsó trombitaszóra következik be. S akkor, amikor ez a pillanat eljő, egyszerre, ellenállás nélkül, egy szempillantásban megtörténik, amire semmiféle földi, emberi erő, orvosi ügyesség vagy tudás nem volt képes ebben a világban. A második korintusi levél még tovább fejti ezt a gondolatot, amikor az első tessz. levélnek azt a kijelentését, hogy a Krisztus eljövetelekor még élők halál nélkül változnak, úgy fejti ki, hogy ezeknél elmarad a levetkőzés, vagyis a testi halál, nem lesz a testből kiköltözés, ehelyett az új testet rébíti a mostani testre s az élet el fogja nyelni a halandót /II. 5,1-4/. Ehhez a levetkőzés nélküli felöltözéshez a második korintusi levél még egy boldogító és dicső dolgot csatol: akár levetkőzöttek, akár felöltözöttek az Urnál lenni! A másvilág /jövendő átalakulás/ mellé tehát a II. kor. levélben egy másik várakozás lép a tulvilágba vágyódás. A szenvedés elmuló s könnyű voltával szemben még annak is, akinek külső embere megromlik /meghal/, a dicsőség mindent felülmuló óriás és örök mennyisége lép, amelyet Krisztus velünk léte biztosít. Ez a tanítás a Krisztus visszavárásának forró vágyát kissé meglágyította; s a keresztények beletörődtek abba, hogy a Jézus visszajövetele elhúzódik. Ez a változás annak az élménynek

a következménye, amelyet Pál valószínűleg az ázsiai halálos veszedelem idején élt meg, amikor Krisztus közelébe a harmadik égbe, a paradicsomba ragadtatott el. Ez az isteni kijelentés tette az egyháznak elviselhetővé a parcusia eltolódását.

A R Ó M A I L E V É L

Pál apostol kb. 57. decemberében érkezett harmadik missziói útján Korintusba s onnan 58 tavaszán utazott el Makedónián és Jeruzsálembe. Azokat a hónapokat töltötte Korintusban, amelyek a tengeri utazásra alkalmatlanok voltak. Láttuk már az okokat, amelyek feltételeztetik velünk, hogy Pál ezt az időt harc nélkül, békében töltötte el s így ideje, alkalma volt egy nagyobb áttekintést igénylő s nem a pillanatnyi szükségétől szült írásbeli munka elvégzésére. Pál ezzel a harmadik missziói uttal egyelőre lezárta a római birodalom keleti felének evangélizálását és tekintete most nyugat felé fordult; nem annyira Róma felé, hol már hosszú évek óta élt egy nem tőle alapított keresztyén gyülekezet, itt sok keresni valót nem látott, mert ő a mástól vetett alapra építkezni kevésbé szeretett; hanem Rómán túl a távoli Hispániába mentek gondolatai; ennek és a szomszédos Galliának az evangéliummal való betöltése befejezte volna azt a művet, amelyet Isten előtt maga elé tűzött: a föld kerekességén /az "oikouméné"-ben, azaz a római birodalom területén, melyet akkor a föld kerekességével egynek vettek/. Krisztus örömhírét mindenütt megszólaltatni. Ebben az utazásban, az akkori időnek partok mentén folytatott hajózásában, okvetlenül el kellett mennie Róma mellett. S ha már utba kellett ejtenie Rómát, lehetetlen volt ott rövid időre ki nem szállania és Istentől adott ajándékaival a római keresztyéneknek legalább átmenetileg nem szolgálnia. Nemcsak azért, mert ha munkáját nem tolta is fel olyan keresztyéneknek, kik más apostolok munkájának gyümölcsétképezték, mégis mint minden pogányt, az ilyeneket is imádságaiban és szívében hordozta; de különösen kellett, hogy érdekeljék őt az olyan keresztyének, akiknek hite azaz hittel végzett munkája és bizonyoságtétele az egész világon híres volt /v.ö. Róm.1,8-16/. De különben is, lehetséges volt-, hogy a pogányok apostola a pogányság fővárosában, Rómában ne szolgáljon, kivált miután ugyis arra kell elmennie? A spanyolországi uttal kapcsolatban tehát föl kellett merülnie lelkében a római szolgálat gondolatának is. Ezek a tervek bizonyára nem egy-két hónap alatt fogamzottak meg lelkében, de kivételükre akkor lehetett erőteljesebben gondolnia, amikor a birodalom keleti felében új fontos munkatér már nem vár rá. A még megmaradó hézagokat ugyanis betöltötték vagy betölthették később munkatársai. Az 58. év első hónapjában ott állott a határkőnél. Korintusban Isten a megelőző súlyos harcok után elégnyugalmat adott neki arra, hogy római és hispániai útját előkészíthesse. Ennek előkészületnek egy része volt, hogy Rómába azottani keresztyén gyülekezetnek levelet írjon, amelyben látogató szándékát bejelenti, magát a gyülekezettel megösmerteti és próbát ad abból az isteni világosságból, az ismeretleneknek ama csodálatos tárházából, amelynek magvait Rómában elhínteni szándékozott. Más oka is volt arra, hogy a rómabeliekkel a tőle hirdtetett ígét megösmertesse s magát előttük mintegy igazolja: a római zsidószármazású keresztyének bizonyára sűrű érintkezésben voltak a jeruzsálemi keresztyénekkal s a római zsidók a palesztinai zsidósággal. Lehetetlen volt, hogy semmit nem hallottak volna azokról az ellentétekről, amelyeket Pál megterése, még inkább a pogányoknak az

egyházba való befogadása, melyet Pál a zsidósághoz való csatlakozás nélkül gondolt el, váltott ki küzte és a zsidók, s közte és a zsidó farizeus származású keresztyének csoportjai között. A római keresztyéneknek saját tapasztalatukból kellett látniuk és megítélniük Pál igazságát.

Pál rövid jeruzsálemi tartózkodása után szándékozott Rómába utazni. Ez a szándéka, tudjuk, nem valósult meg. Jeruzsálemben elfogták és évekbe telt, amíg fogolyként Rómába indulhatott. Itt 2 évet töltött rabságban s bár ez idő alatt az igét hirdethette, Spanyolországba nem utazhatott el. Hispániába csak 5 év kiesése után indulhatott. Rómát is csak 3 év múltán láthatta meg.

A római gyülekezet eredetéről és időbeli állapotáról kell még egyet-mást megtudnunk, amelyben Pál római levelét írta. Minden valószínűség szerint nem valamely ott járó apostol alapította e gyülekezetet, hanem az már akkor állott elő, amikor az első pünkösd alkalmával a Jeruzsálemben időző római zsidók és közeledők /prozeliták/ közül többen megtértek /Csel. 2,10-11,41/. Ezek a zsidók és a zsidóktól megtérített prozeliták alkották az első római gyülekezetet, melyben lefoglalásánál fogva túlnyomó többségben voltak a zsidó származásúak s rajtuk kívül csak olyanok voltak, akik már addig zsidó hatás alatt éltek, úgyhogy az első gyülekezet nem zsidó eredetű tagjai nem tudták, de nem is akarták a zsidóság hatását ellensúlyozni. A római gyülekezet tehát kevert gyülekezet volt, mint nagyjából azok a gyülekezetek, amelyeket Pál első missziói utjain alapított; az volt azonban a különbség az ázsiai és keleteurópai gyülekezetek és a római gyülekezetek között, hogy amazokban túlnyomó volt a nem zsidó eredetű keresztyén, a rómaiakban ellenben a zsidó elem volt a túlnyomó. Az első pogány római tudósítást a keresztyéneknek Rómában létéről Suetonius írja, ki a zsidóknak Claudius császár által való kiűzését így említi: Judaeos impulsora Chresto assidue tumultuantes Roma expulit; magyarul: "A Krisztus /Chrestos/ mozgatására nyugtalankodó zsidókat Rómából kiűzte." A római történetíró persze nem lehetett pontosan értesülve a zsidók nyugtalankodásának okairól és csak az egyiket említi: a keresztyénekkel szemben való ellenségeskedést. A tudósítás ezt a Chrestost úgy tekinti, mint a zsidók belső életének egyik tényezőjét. A kiűzés az 52. évben vagy kevéssel előbb történt. Claudius 54. októberében bekövetkezett halála után megkezdődött a zsidók visszaözönlése Rómába, kik közül ném mindenki ment oly messze Rómától, mint Akvila és Priscilla, hanem Róma környékén helyezkedett el. A visszatérés után a keresztyének elszakadtak a zsinagógától. Tacitus, ki a 64. évben írt, a keresztyéneket már elkülönült csoportként említi. Ahogy a zsidósággal való szoros kapcsolat megszűnt, a pogányok bizonyára mindig nagyobb számba jelentkeztek az egyházba való felvételre; de az erős zsidó többség még sokáig megmaradt. Ezt a számviszonyt árulja el a római levélis. Az a benyomásunk, hogy Pál a levél nagyobb részében olyanokhoz beszél, akik Pállal együtt a törvény alatt töltötték megelőző életüket és csak kevés helyen fordul egyenesen pogány eredetű olvasókhöz. Csak zsidó nevelésű olvasóknak volt szükségük a törvény jelentőségének olyan alapos és mély kifejtésére, mint ez nemcsak a 7. fejezetben, hanem előbb is történik; viszont futólag érinti az írott törvény nélkül élő, de a törvényt szívükben hordozó pogányokat. A predestináció nagy fejezeteiben főleg zsidó példákat idéz; de ez azért is van, mert a zsidóság az egyháztörténet ideje előtt nagyobb helyet foglalt el Isten kiválasztásában. A 11. fejezet főleg a zsidó nép sorsával foglalkozik; az egyház és külön a pogány eredetű keresztyének sorsa csak kiegészítőleg kapcsolódik a zsidó sors mellé /11,17-22/. Mintha az apostol magát és zsidókeresztyén testvéreit vigasztalná amiatt, hogy a testi zsidóság

eltaszította magától az első sorban neki szóló üdvösséget! Azt azonban nem lehet mondani, hogy a levél csak zsidó eredetű keresztyéneknek szól; még azt sem, hogy volna a levélnek egyetlen pontja is, melyben a pogány eredetűek okulására az apostol nem gondolna. Pál szívéhez ép oly közel állottak a pogányok is, hiszen a pogányok apostola volt; csak a római gyülekezet összetétele és jellege adta meg a hozzájuk intézett levélnek ezt a főleg zsidók felé forduló jellegét. Az 58.-ban írt levél tehát fejlődésének oly pontján érte a római gyülekezetet, amikor a zsidó-keresztyén eredet nagyon erős volt, de a pogány eredetűek kezdtek tekintélyhez jutni, amikor a gyülekezet a zsidó szárnyak alól kikerült és külön csoportként állott a pogány világ előtt is. Az apostol együttérzése úgy ragadja meg a római gyülekezetet, ahogy a gyülekezet elkotva van; azaz a valósághoz alkalmazkodik.

De a levél nemcsak a fennálló helyzethez alkalmazkodik, hanem az apostol tervéhez is. A levél a keresztyén élet megbízható alapján akarja a római keresztyéneket eljuttatni, s evégett Isten igazságosságának és kegyelmének mélyebb és teljesebb ismeretével megajándékozni őket. E két fogalmat teszi fejtegetéseinek két gyújtó pontjává. A célnak megfelelően, hogy egy még nem, vagy csak egyes tagjaiban ösmert gyülekezetet közelíthessen meg, a bemutatkozás a levél elején teljesebb s abban adja meg az alapot, amelyre az egész levél gondolatmenetét felépíti: Isten Fiát, aki embernek, Dávidnak fia is volt, s kit s Szellem a halálból való feltámasztás által bizonyított meg a miénknek, Szabadítónknak. A levelet két főrészsre szokták osztani: elméleti /1-11 f-ek/ és gyakorlati részre /12-16f/. Mások a levelet 6 szakaszra osztották. Talán helyesebb bevezetés és befejezés között az alapgondolatnak 5 szakaszban való tárgyalás különbözteti meg.

Miután az apostol a lehető legszerényebb módon kifejezi azt a vágyát, hogy a rómaiaknak a neki adott isteni ajándékkal szolgálhasson 1,16-17-ben megnevezi a levél tárgyát: Isten igazságosságát úgy, amint az az örömmüzenetben /evangéliumban/ megjelenik. Az apostol azonnal kijelenti, hogy az evangéliumot Isten erejének tartja: vagyis annak azerőnek, amely a világot átalakítani képes. A levél egész tartalma arról szól, hogy Istennek ereje hogyan valósítja meg különböző viszonyokban Isten igazságosságát.

Az első szakaszban /1,18-3,20/ elbeszéli, hogy az Istenről elfeledkező pogányok a bűnöknek micsoda mélységeibe zuhantak alá, amikor a vétkezésben még a természet utját is elhagyták.

Am azok, akik a pogány bűnöket elítélik, maguk sem jobbak, mert amikor másokat elítélnék maguk is vétkeznek abba, amit kárhoztatnak. Míg azonban az emberek személyválogatók s egyeseknél elnézik, amit másoknál elítélnék, addig Isten nem személyválogató; nem azt nézi, ki hirdeti a törvényt, hanem hogy kitartja meg. Még a pogányoknak sincs joguk azzal védekezni, hogy nem ösmerték a törvényt, mert volt szívéükben a lelkiismeret által beirt törvényük /2,14-15/. Náluknál azonban súlyosabb a zsidók esete, akik tanítják az írott törvényt, de nem teszik meg, nyghogy Istent miattuk káromolják a pogányok. A testi körülméltelkedéstől, mely mellett lehet még valaki a törvény áthágója, különbözik a szív körülméltelése, mely azoknál található, akik törvény nélkül is megtartják a törvényt. Isten igazságosságát azonban nem érinti az, hogy választott népe hűtlen Hozzá. Népe hűtlensége nem szünteti meg az Ő hűségét. Isten igazságossága érintetlen marad, mert ígéje egyaránt vétkek alá zárja a zsidókat és a nemzeteket, mikor kijelentésében vétküket a legélesebb szavakkal ítéli el. Ez első

szakaszban tehát Isten igazságosságát abban látja az apostol, megvalósítva, hogy Isten a vétkeket a zsidókban is, nemzetekben is elítélte: az az ítélet igazságossága.

A második szakaszban /3,21-5,11/ a hit igazságosságát mutatja be az apostol a törvény igazságossága után. Az első szakasz azzal záródik, hogy "a törvény által csak a vétkek ismeretéhez jutunk el." A második szakasz azzal kezdődik, hogy "most a törvény nélkül jelent meg... a Jézus Krisztusban vetett hit által előálló igazságosság, úgyhogy érdem nélkül igazulunk meg." A hit igazságossága, hogy kizárja az ember dicsőségét; s egyformán igazít meg körülmetélkedett és körülmetéletlent. Ábrahám sem körülmetélt volta miatt volt Istennek kedves, hanem azáltal igazult meg, hogy még körülmetéletlen korában hitt Isten ígéretében: **HIPE SZAMITATORT IGAZSAGAUL**; tettek /érdemek/ nélkül, a körülmetélkedést pedig a hit igazságosságának pecsétéül kapta. Mivel a hit igazságossága Isten kegyelméből származik, azért a hozzá fűződő ígért biztos, nem függ az ember tetteitől. Krisztus halála békeséget szerzett köztünk, hívők és Isten között; reménységhez juttatott, mely meg nem szégyenít, mert Isten szeretete, mely Fiát akkor odaadta értünk, mikor bűnösök voltunk, sokkal inkább megszabadít most, mikor már megigazultunk. Miután Pál kimutatta, hogy Isten igazságos, amikor a Benne hívőket megigazítja s a hitet a tettek helyett elfogadja.

A harmadik szakaszban /5,12-8,16/ a Szellem igazságosságát tárgyalja. Megkülönbözteti a testi vonalt és a Szellem vonalát. A testi leszármazás vonalán a vétkek és a halál. Ádámról szét áradt az egész emberiségre; de egy emberen, Jézus Krisztuson keresztül sokkal bővebben áradt szét a kegyelem a hívőkre, hogy ahogy azelőtt rajtok a vétkek uralkodott, éppen úgy uralkodják ezentúl rajtuk a kegyelem. Ez az uralkodás a halálon elhatalmasodó élet, mely Krisztus halálából fakad s azokra terjed ki, akik Krisztussal a halálban összenőnek, hogy feltámadásában is részesüljenek. A hívő magadasszánásától függ, hogy a feltámadás erői benne működjenek. Meg kell tanulnia, hogy ne a törvény parancsainak megtevését erőltesse, mert ez esetben mindig csak az fog kiderülni, hogy a benne lakó vétkek, a bűn és halál rabszolgájává teszi, akarni fogja a jót és mégsem fogja tudni azt soha megvalósítani. Mikor azonban nem a törvényt nézi, hanem a kegyelemre bizza magát, akkor kezdenek benne hatni a Szellem erői s kitűnik, hogy a Szellem erejével megteszi, amit a törvény hiába követelt tőle. Neki csak arra kell folyton ügyelnie, hogy nem a husnak /a testnek/ adósa, hanem a Szellemé; vagyis állandóan Istennek kell magát odaszánnia, a többit elvégzi benne a Szellem, aki Isten gyermekeit állandóan inti Isten akaratának megtevésére. Mivel tehát Isten akaratának teljesülése ilyen módon a Szellem műve, végeredményben az valósul meg, amit Isten öröktől fogva eltervezett s ez visz át bennünket

a negyedik szakaszba /8,17-11,36/, mely a történelemben megnyilvánuló igazságosságot, a predestináció igazságosságát mutatja be. Kezdi azzal, hogy Isten gyermekeinek szabadsága, mely őket a vétkek és halál törvénye alól felszabadította, az egész teremtetésre ki fog terjedni; így a felszabadulás-kevésről többre - mindig tovább hatol. Egyesek előre mennek, mások követik őket: a szabadulásnak ez a rendje az eleverendelés vagy predestináció, mely azonban nemcsak az üdvösség elnyerésében, hanem az ítélet szolgálatában is érvényesül, mert Isten azokat is eleve kiválasztotta és kijelölte, akiken majd ítéletét mutatja be. A szabadulásra és ítéletre való kiválasztást azonban nem örök érvényűnek mondja a predestináció e csodálatos fejtegetése, hanem azelműlő földi történéshez tartozónak,

tehát földi rendeltetésnek, amint az Izráelnek és Izraelnek, Jákóbnak és Ézsauinak, a fáraónak és a zsidó "maradéknak" és a néptömegének, Izraelnek és a nemzeteknek, a nemzetekből és Izraelből kihivott teljes számnak és a testi Izraelnek földi történetében megnyilatkozik s rámutat arra, hogy a történet végén a közben elejtettet is újra kegyelmébe fogadja Isten, mint ez a testi Izrael visszafogadásában történik azután, hogy a pogányok /nemzetek/ teljes számba be fognak menni. Isten csodálatos bölcsesége nyilatkozik meg a történelem igazságosságában, mely először mindenkit vétek alá rekeszt, hogy azután mindenkin könyörüljön. - Az eddigi fejtegetéseket elméleti fejtegetéseknek mondják, mivel az Isten kegyelméhez vivő utat mutatják meg s a láthatatlan világ felé utalnak. Voltaképpen ezek a fejtegetések is gyakorlatiak, mert azt fejtik ki, hogyan kell magunkat a kegyelemre biznunk, magunkat Istennek odaszánunk.

Az ötödik szakasz /12,1-15,13/ ezt az odaszánást a keresztyének a testben élt életében mutatja be, a szakaszban tehát a tagok igazságosságát tárja elénk az apostol, helyesebben azt, ahogy Isten igazságossága a hívők földi életében megnyilatkozik. Isten igazságossága ily megvalósulásának alapfeltétele, hogy Isten irgalmasságára tekintve, tagjainkat, azaz földi összeköttetéseinket Istennek szenteljük, azaz Isten szolgálatába állítjuk. Mivel Isten az új életet élő embert kegyelmé ajándékaival ruházza fel, az apostol elsősorban a kegyelem ajándékoknak a földi életben s összeköttetésekben való értékesítéséről szól. A szellemi ajándékok felhasználásában a keresztyén ember ne magához igazodjék, hanem józanul és odaadóan Istenhez. Ennek az isteni fegyelmezettségnek egyik alkalma az Istentől rendelt hatóság iránt való tisztelet és engedelmesség. Minden hatóság Isten szolgálója, mert állam az isteni törvény megtartása nélkül fenn nem állhat; a törvény betöltését pedig a szeretet. A szeretet szabja meg a gyülekezet tagjainak egymáshoz való alkalmazkodását is, mely nem a helyes véleménynek a másakra erőltetését, hanem az erőtlenség elhordozását írja elő. Mert az Isten országglása nem ezen fordul meg, hogy a testben mi történik /Isten királysága nem evés, ivás, hanem igazságosság, amely a szent Szellem által való békeességben és örömben nyilatkozik. Ez azt jelenti, hogy az isteni igazságosság akkor van meg egy gyülekezetben, ha abban a tagok egymással békeességben vannak és Istenben való örömeiket nem zavarja a versengés. Nem magunk felemelése, nem saját igazságunknak érvényesítése a cél, hanem Krisztus felmagasztalása, ki azért halt meg, hogy feltámadván, mindenkin uralkodjék; mi is általa halunk s általa élünk, nem magunkéi vagyunk! Senki ne keresse hát a maga tetszését, hanem mindenki a másik tetszésére éljen, mint Krisztus is feláldozta magát érettünk! Isten magasztalása: ez az egyház feladata s ha az egyházban Isten megdicsőül: ebben mutatkozik meg Isten igazságossága!

A levél hátralévő jókora részében, emlyet befejezésnek tekinthetünk /néhány szerinti hatodik szakasz/, Pál beszámol a római keresztyéneknek arról, hogy Isten mit tett odáig általa; hogy Jeruzsálemtől Illiriáig mindent betöltött az evangéliummal. Mivel ezekben az országokban neki, mint apostolnak, helye már nincs /mert az ő isteni megbízása csak a ker. élet megindítására terjed ki/, azért akar Rómán keresztül nyugatra utazni. Tisztában van a judeai zsidók ellenséges szándékaival, kéri a római keresztyének imádságát. A 16. fejezet nagyrészt üdvözlésekkel van tele.

A római levél szövegének története bizonyos aggodalmakat támasztott azok iránt, hogy a levélnek egyes részei eredetileg is a levélhez tartoztak-e. Ez aggodalmak közül bennünket csak az érdekel, hogy a levél a szokásos áldás helyett a mostani Isten-magasztalással

fejeződött-e be; vagy 16,24 volt-e a vége, s ez esetben 16,25-27 a levélhez tartozott-e; ha hozzá tartozott s csak máshol állott, hol kell keresnünk eredeti helyét. Origenes ugyan a levél végén tárgyalja a 16,25-27-ben foglalt doxológiát, de értelmileg a 14,23 és 15,1 közé helyezi; ezt tartja a régebbi tradíciónak is.

A FILEMONHOZ, KOLOSSZÁBA ÉS EFÉZUSBA IRT LEVELEK

Láttuk, hogy Pál harmadik missziói útja Kr.u.58-ban egy Makedónián át Jeruzsálembe irányuló utazással végződött. A jeruzsálemi ut célja a palesztinai szegény keresztyének számára összegyűjtött almszűz elvívése volt. Az a nyugalom, melyet az apostol előzetesen Korintusban élvezett s amely alkalmat nyújtott neki a ker. élet lapigazságait összefoglaló római levél megírására, nem sejtette az apostollal, hogy Jeruzsálemben fogság vár rá, mely a következő 5 esztendőn át fog tartani. Ebből az öt esztendőből kb. 3 esztendő Jeruzsálemre és Caesarea-ra és 2 Rómára. 58 elején utazott Jeruzsálembe; 58 pünkösdjén került fogolyként Caesarea-ra; 60 nyarának végén a császár felebbezés útján indították hajón Rómába. Az ut a hajótörés és a téli hajózási szünet miatt félesztendeig tartott, 61 elején jutott el Rómába, melyen eredetileg csak át akart utazni, hogy Hispániába menjen; fogsága következtében azonban legalább 2 évig ott kellett maradnia. E hosszu 5 éves fogság idején írta az apostol az ugynevezett fogsági leveleit. Filemonhoz, Kolosszába, Efezusba és Filippibe írt leveleket. Kérdés, hogy ennek az 5 évnek melyik részén íródtak a levelek. A kérdés eldöntésében csak a levelek belső, vagyis a szövegből kihamozható bizonyítékai igazítanak el.

A címben olvasható 3 levél összetartozását a belső bizonyítékok kétségtelenné teszik. A 3 levél közül egy, az efezusi ép oly általános tárgy, mint a római levél; de ebben a levélben még csak személyi adatokkal sem találkozunk; csak a kolosszei levélben van utalás egy Laodiceából átküldendő levélre. Igen régi hagyomány, hogy ez az ott bejelentett körlevél az ugynevezett efezusi levéllel azonos. A kolosszei és efezusi levél összetartozását bizonyítja a tárgy rokonsága, a kifejezések azonossága; az Ef.6,21-22-nek és Kol.4,7-8-nak majdnem szó szerinti egyezése. Világos, hogy az apostol a két levelet ugyanabban az időben, majdnem ugyanazokban az órákban diktálhatta. Talán még feltűnőbb a kapcsolat a kolosszei és a Filemonhoz írott levél között. Mindkettől Pál és Timóteusz írták, mindkettőben fontos szerep jut Onézimosznak, a megtért rabszolgának, kit elhagyott urához, Filemonhoz küld vissza az apostol /Kol.4,9/ s valószínű, hogy mindkét levélnek Onézimosz a vivője, az apostol tulajdonképeni követe Tychikos; míg azonban Onézimosz egyenesen Kolosszába ment, Tychikos előbb más városokat látogatott meg, talán Efezust is, de mindenesetre Hierapolist és Laodiceát. Hierapolis, Kolossé és Laodicea szoros közelségben egy háromszögben terültek el. Ha ez így volt, ez esetben a többi városnak is szóló körlevelet /amit Efezusi Levél név alatt ismerünk/ Tychikus vitte magával. Ennek a több gyülekezetnek szóló körlevélnek elolvasását és megszívlelését ajánlja Pál a kolossebelieknek, ennek azonban előbb Laodiceába kellett mennie, hogy valószínűleg utolsó állomásként Kolosszába érjen el; viszont azt, hogy a kolosszebelieknek külön írott, tehát egy gyülekezetnek szóló levél Laodiceába is eljusson, azért kívánhatta az apostol, mert a kolosszei bajok és Laodicea veszedelmei azonosak lehettek, míg Hierapolis ezektől mentes lehetett. Bizonyítja a két levél együttes írását a bennük szereplő, vagy üdvözletet küldő egyéni-

ségek azonossága is: így Timóteuszon kívül Lukács /K.4,10 F.24/, tessalonikai Aristarchos /4,10; F.24/, - Epafrász /K.4,12; F.23/, Démász /K.4,14; F.24/, Marcus /K.4,10; F.24/, Justus Jesus /K.4,11/ csak a kolosszei levélben szerepel; az efezusi levélnek egyedül Pál a küldője.

Arra a kérdésre, hogy az 5 éves fogság melyik felében írta Pál a leveleket, csak a levelekben található belső bizonyítékok segítenek felelethez. Cezárea vagy Róma-e a levelek születési helye? 58 és 60, vagy 61 és 62 között keletkeztek-e azok? Láttuk, hogy az apostos egész csomó munkatársáról számol be: ha Cezáreában írta a leveleket, hogyan feledkezhetett meg az akkor Cezáreában működő Pülöp evangélistáról? amikor Kol.4,14-et írta? Onézimosz megtérése azt mutatja, hogy ez az igehirdetés Cezáreában lehetséges lett volna; ellenben tudjuk, hogy azt Rómában könnyű fogságában nyugodtan tehetette. A lig valószínű, hogy Onézimosz Cezáreába menekült volna; szökött rab-szolgák a nagy világvárost keresték, ahol könnyen elrejtőzhetnek. Filem.2 szerint Pál kiszabadulását reméli; de erre Cezáreában semmi sem jogosíthatta föl. Pál nem egyedül hirdette az igét; mellette működtek munkatársai: Timóteusz, Lukács, Arisztarkhosz, Epafrász, Démász. Ennyi ember missziói munkája hogy képzelhető oly kis helyen, mint Cezárea? Ennek a kiterjedt munkának csak egy világváros lehetett a háttere! A belső bizonyítékok tehát kétségtelenné teszik, hogy a fogsági levelek Pál első római fogsága idején keletkeztek.

A Z E F E Z U S I L E V É L

Az efezusi levél főtárgya az egyház, a görög ekklesia. Említettem, hogy az efezusi levelet, mely általános jellege és minden személyes célzástól való mentessége következtében csak egyetemes vagy több gyülekezethez intézett körlevél lehetett, nem a pillanatnyi szükség szülte. Tárgya éppen olyan egyetemes, mint a római levél. A római levél az isteni igazságosságnak az emberi életben való megvalósulásával foglalkozik; az efezusi levél az egyház előállítását, égi viszonyát, valamint végső célját azaz tökéletesülését tárgyalja. A belső egyezések mint láttuk, arról tanuskodnak, hogy az efezusi, kolosszei és Filemonhoz írt leveleket egyszerre írta az apostol, amelyek szükségessé tették a zsidók és pogányok közül származó keresztyének viszonyának, az egyház testi és szellemi oldalának, igazi jellemének tisztázását. Az egyház lényegének megösmertetését a tévtanítók hamis tekintélyének ellensúlyozására szánta az apostol. Amellett tehát, hogy külön levelet írt a veszélyeztetett kolosszei gyülekezetnek, szükségesnek látta környékén lévő összes gyülekezetek előtt általánosságban is tisztázni azt az irányt, amelyben az egyház építésével haladni kell. Mivel ez az irány az önző, személyes érdekek ápolását lehetetlenné tette, nem volt várható, hogy a fellépő farizeus apostolok ilyen versenyre vállalkozni fognak. A levelek írásával az volt a szándék tehát, hogy a hamis munkások elől az alakalmat ezen a vidéken is éppen úgy elvágja, mint ez neki Korintusban sikerült.

Ezek a zsidó farizeus származású keresztyén tanítók a zsidó testi leszármazás nyújtotta előnyöket hangsúlyozták s maguknak a gyülekezetekben különleges tekintély követelték /az apostol törvényt, szombatot, körülmetélkedést emleget Kol.2,11-17.v.6, Ef.2,11; R.2,17-29; II. L. 22/. Velük szemben Pál az efezusinak ismert levélben arra mutat rá, hogy zsidók és pogányok között a válszfall Krisztusban leomlott; a pogányok közül megtérők a zsidóság minden előnyének részeseseivé lettek; ők is Isten háznépe lettek; szentek polgártársai, mint hívők /2,13-22/; örökös társak, egy test és az igét részesei

/3,6/. Isten ennek a testvériségnek az Atyja; úgy, hogy ez a testvériség róla neveztetik el /5,15/ s nem földi atyáról, Ábrahámról. Ennélfogva nem is földi testvériségről van itt szó. Nem is csak a földön szembenálló zsidóság és pogányság békültek ki, hanem mennyei és földi lények is egy fő alatt egyesültek; ez a fő Krisztus. Akiket pedig egyesített, azok ennek a Krisztusnak a testét képezik. Rajtuk keresztül a Fő ebben a világban él és cselekszik /2,16; 1,10/; úgy, hogy a test, vagyis a mennyben trónoló Krisztusnak kiegészítése, teljessége. Az egyház tagjain keresztül bizonyoságtételük munkája révén tölti be uralkodásával Krisztus a világot /1,23/. Krisztus önként, szeretetből választotta élettársává és munkatársává az egyházat, mint egy még magasabb szolgálatra elhívott métkáját és ebből a szeretetből kifolyólag ápolja, gondozza azt, mint szerető földi férfi feleségét /5,23-32/. Ez a gondozás abban áll, hogy a test tagjait különböző szellemi ajándékokkal apostolokul, prófétáknak, evangélistáknak, pásztorkul és tanítóknak elküldi a test építésére /4,11-12/, úgyhogy a szeretetből végzett sokoldalú szolgálat a test tagjait egy testté kapcsolja össze /4,16/ s így noha sok és sokféle a tag, mégis egy a test, mintegy a benne ható Szellel; és a tagok egymásnak tagjai /4,5; 5,30/.

Hogy az egyház amelyet a Szentírás Krisztus testének nevez, neki földi szervezet és nem földi intézmény, azaz efésusi levélnek. abból a tanításából is látszik, hogy Isten a gyülekezetet és annak tagjait az égi régiókba helyezte által. Pál szerint a mennyei tájak /?/-ről jönnek ezek az áldások, amelyek a gyülekezeti életet megindítják és fenntartják /1,3/. Már életének és erőinek forrása is a "mennyei" -hez köti az egyházat; még jobban odaköti azonban az, hogy Feje is, a mennyei tájak lakója s ez a Fej ott a mennyekben vadoló gonosz szellemi hatalmakat tiporta Maga alá /3,10; 6,12/; úgyhogy e mennyei győzelmében tette részesekké az egyház tagjait is. Az egyház harcát nem is földi hatalmak /vér és bus/ ellen vívja, hanem a mennyeiekben székelő gonosz hatalmak ellen /6,12/. A mennyei hatalmak szemléltői ennek a csodálatos bölcseségnek is, amellyel Isten a gyülekezetek sorsát intézi /3,10/. A gyülekezetek tehát, mint Krisztus testét, a neki adott isteni áldások és a neki adott mennyei szerep útján legfőképpen azonban a Fiuhoz tartozásuk révén Isten mintegy átültette a mennyei tájakokra /2,6/, ahová előzőleg Krisztust is át helyezte /1,20/. A filippii levél szerint Isten mennyei polgárokká tette az egyház tagjait /3,20/. S a Jelenések Könyve szerint Krisztussal együtt onnan szállanak majd alá az új földre, mint Krisztus arája, mint mennyei Jeruzsálem /21,10/.

Ha Pál I. Kr.13,13-ban azt mondja, hogy a hit, reménység és szeretet ama másik világra /helyesebben: korszakra/ is áttalmennek s így megmaradnak: akkor ez alatt csak azt értheti, hogy az egyházban lerakódó hit, reménység és szeretet hozzátartoznak az egyház mennyei lényéhez; míg minden egyéb benne ehhez az elmuló világhoz tartozik. Eszerint az egyháznak két teste van: egy Krisztushoz tartozó és egy az elmuló világhoz tartozó; vagyis az egyház egyszerre mennyei és földi terület. Amennyiben a hit, remény és szeretet bennünk, annyiban a mennyhez tartozásunk; amit ezen kívül, bár talán ennek szolgálatában építünk, azaz a földhöz tartozunk. Az egyháznak eszerint szervezete is kettős: az isteni ajándékokkal felruházott egyháztagnak hitük, szeretetük és reménységük mértéke szerint; a Krisztus mennyei testének tagjai; ellenben az emberektől választott és munkába állított tisztviselők az egyház földi, testi szervezetéhez tartoznak. E két szervezet egyszerre, párhuzamosan működik; bár egymást kiegészítve, valamennyire többé-kevésbé azonosan működik; egymás ellenére, a másiktól üldözötten is működhetnek; ezzel az ill-

döntéssel azonban a testi egyház-szervezet a szellemi egyház szervezetet csak husábanérheti el; bizonyágtételüket meg nem akadályozhatja.

Pál az ugynevezett efézusi levéllel előre fölfegyverezte a veszélyeztetett kizászsiai egyházakat azokkal szemben, akik az egyházban külső hatalomra törtek s nyilvánvalóan anyagi haszonra, testi tekintélyre törekedtek, amikor az apostolt kicsinyítették és testi erővel, a külső zsidóság előnyeivel dicsekedtek. Pál belátást nyújtott abba, amit az egyház életében a szentek szentjének lehet nevezni: az egyház memyei vonatkozásába. Világos, hogy aki ezt az égi látomást megnyerte, az többé földi, testi dicsőség, érdekek és számitások számára hozzáférhetetlen volt. Így az efézusi levélnek el kellett érnie célját: az egyház szellemi tagjait a tévtanítók nem vezethették félre többé. Az is világos, hogy az "efézusi levél" általános tartalmánál fogva egy több gyülekezethez írott körlevél minden kellékét kimerítette és a személyes utalások hiánya arra is mutat, hogy a címzett gyülekezetekben az apostol nem járt s így bennök sok ismerősre szert nem tehetett. Ezért valószínű, hogy a levél címzettei a hierapoliszi, kolosszei és laodicei egyházak voltak. Hogy a címzettek között az efézusi egyház is ott lett volna, azt ma már megállapítani nem tudjuk; a hagyomány, mely szerint a levél Efezusba íródott, erre látszik mutatni. Tartalmánál fogva s más belső okoknál fogva, mint már láttuk, a kolosszei levéllel csak egy időben íródhatott s egyszerre küldetett el.

A KOLOSSZÉBA ÍRT LEVÉL

A kolosszei levél abban különbözik az efézusitól, hogy sok benne a személyes vonatkozás, míg az efézusiban semmi sincs. E személyes vonatkozásoktól eltekintve a kolosszei levél tárgya ugyanaz, mint az efézusie. Pál nem járt Kolosszéban /1,4-8,9, 2,1-5./; amit a gyülekezetről tudott, azt másoktól halotta; különösen Epsifrástól, akit a kolosszei és környező gyülekezetek alapítójának és a maga helyettesének tart /1,7/. Ha maga nem volt is Kolosszéban, ezeket a gyülekezeteket is a saját missziói munkájához tartozóknak tekintette, mint a tőle felébresztett munkásokon át az ő munkájának gyümölcsét.

Ennek az elkönyvelésnek célja azonban nem a dicsekvés volt, hanem az ürügy keresése arra, hogy kötelességének láthassa, hogy e soha nem látott gyülekezetekkel is törődjék és róluk bajaikban és veszedelmeikben gondoskodják /1,9skk/. Ennek a masok gondját magára vevő szeretetnek terméke a kolosszei levél is, amelyben az igazi szülő tulajdonságai: a szeretet és szigorúság karöltve járnak. Erre a szülői szeretetre mutat, hogy amikor az apostol egy általános tartalmu körlevelet küld ama tájéknak, amelynek középpontja talán Kolosszé volt, a kolosszébbelieknek külön is írjon egy csak az ő szükségekre szabott levelet, amelyet rajtuk kívül csak a talán hasonló bajban levő Laodiceabelieknek kellett elolvasniuk /4,16/.

Mindabból, amit az apostol állít; mintabból, amit cáfol, egy sajátos tévtanítás konturjai rajzolódnak ki. A szombat és a körülmetélkedés említése kétségtelenné teszi, hogy zsidó eredetű tanításokról van szó /2,16.11/, de nem pusztá farizeus törvénytiszteletéről, hanem annak bizonyos filozófikus továbbképzéséről. Ugy, mint ahogy az Alexandriában és az esszánusok közt akkoriban már kifejlődött. Bizonyos a levélben foglalt gondolatok és tilalmak rácsengenek a későbbi gnoszticizmus tanításra; de bizonyos, hogy ezek a gondolatok régen a levegőben voltak már akkor, amikor a későbbi gnosztikusok azokat kidolgozott rendszerekbe foglalták. 2,8. filozófiát,

üres tévelyítést és emberi hagyományokat említ, melyek a világ elemeihez tapadnak és nem Krisztushoz. A világ elemei ilyen fogalmakban és tiltásokban jelennek meg, mint "evés, ivás, napok tartása, ne fogd meg, ne izleld, meg se érintsd" /2,16-21/. Ezek mind a testi világhoz tartoznak s mivel a testi dolgok könnyebben érthetőek és előbb ismerhetőek nekünk, mint a szellemiek, azért viselik a világ elemei nevét; mivel továbbá a szellemi világ bennük tükröződik, azért a jövő dolgok árnyékai /2,3-17/. Mióta a valóság, Krisztus köztünk van, az árnyékok ideje lejárt! Bizonyos hamis szellemiség nyomai is feltűnnek amikor az embereket a testi életmód felé emelve, angyalok életmódjára akarták a tévtanítók szoktatni s evégre a testnyomorgatást /tapeinophrosüné/ és erőltetett istentiszteleti formát /athelothróskeia/ irták elő, amelyeket angyalok alázatosságának és istentiszteletének neveztek; se amelyben valójában testi szabályokon /dogmáts, dogmatidmein/ kívül édes kevés szellemi található /2,18, 23,20,14/. Testi eszközökkel, böjtöléssel, testsanyargatással próbálták még ezek a zsidó eredetű, de a keresztyén gyülekezethez tartozó tévtanítók elérni a szellemi magasságokat és mélységeket, ami a későbbi remete- és szerzetes-élet eszköze és fővédelme volt. Nem angyalok imadásáról van itt szó, hanem angyalokhoz hasonló szellemi élet elnyeréséről. Ez azonban nem volt igazi alázatosság, hanem inkább a legveszedelmesebb felfuvalkodás, az emberi erőfeszítések miatt Krisztus kereszthalálának üressé tétele és a szent Szellem adta szellemiségnek, az ujjonanszületésnek félretevése.

Azért állítja Pál e tévtanítással szemben az élő Krisztust, aki a keresztyénség csodálatos titkának és dicsőségének megtestesülése; maga a titok, amely ebben a világban megjelent, úgyhogy nem általában a mi szenvedéseink, hanem az Érte és Vele vállalt szenvedéseink teremnek gyümölcsöt /1,24-2,5/. Az efezusi levél az egyházat nevezte titoknak /3,3/, annak csodálatos egységét; a kolosszei levél Krisztust nevezi titoknak; ez azonban nem ellentmondás, mert a titok az egyházban lakó és Magát kijelentő Krisztus, ki bennünk és köztünk az egységet meggalcsította. Ebbe a Krisztusba kell belegyökereznünk, Rája épülnünk s nem saját erőfeszítéseinkben biznunk /2,6 skk/. Krisztus a mi körülmetélkedésünk, mert Vele együtt meghalván, levetkezzük magunkról a vétkezésre csábító, sőt kényszerítő testiséget /2,2c-3,9/. De Krisztus új életünk is, azaz ujjonanszületésünk, Kiben új életet élünk anélkül, hogy a tévtanítók - lényegében testi - mesterkedéseikhez kellene folyamodnunk /3,10-4,6/. Ne igazodjanak hát a kolosszebeliek ezekhez a tévtanítókhoz, akik életüket is versenytüetéshez hasonló pályájukat hamisan ítélik meg őket égi jutalmuktól meg akarják fosztani /2,18/; hanem Krisztushoz ragaszkodjanak, aki minden testi szabályt keresztyéhez szögezett. Krisztus diadalmenetben harcolta magával azokat a titokzatos szellemi hatalmakat, amelyeknek hatalmával a babonás zsidó tévtanítók őket kiszabadítani igérték. A diadalmas Krisztus ócska ruhaként vetette le őket magáról, mikor a halált elszenvedvén, legyőzte a halált /2,12-15/.

A FILEMONHOZ IRT LEVÉL

A Filemonhoz irt levél érdekes bepillantást enged a bibliai kor keresztyéneinek magánéletébe. Filemon ha gazdaságában jogcíméhez ragaszkodó szigorú gazda volt is, de határozott és komoly keresztyén ember, akinek felelősége és fia is Istent szolgáltatta, s ki kolosszebeli házáat a gyülekezethez összejövetel céljára megnyitotta. Mai szemmel nézve, mégis nehezen értjük meg azt, hogy Pálnak könyörögni kellett azért, hogy szökött és Pál által megtérített rabszolgá-

jának bocsásson meg. A rabszolga, Onézimosz Filemon házában, úgy látszik, hszontalan életet élt /11/ és onnan valószínűleg ura pénzével szökött el /18/; de aztán az evangélium hatása alá került s az az apostol, ki a hozzá láncolt római katonákat egymás után vezette Krisztushoz, a szökött rabszolga szívéhez is megtalálta az utat. Onézimosz megváltozásának, igaz megtérésének ez volt a bizonyítéka, hogy kész volt megsértett urához visszemenni. Ha Filemont engesztelni, kérlelni kell is, az apostol nem bizonytalanra megy; mert tudja, hogy a gazda engedni fog a szeretett apostol kérésének és Onézimoszt Pálnak ajándékozza, ki persze mondani sem kell, testvérként s nem rabszolgaként fogja őt tekinteni. Az apostol finom élel, kedves tréfával kérleli a megbántott gazdagot. A régi rabszolgakor iránt való mai megvetés nem egészen igazságos, nem azért, mintha a rabszolgatartás védendő volna, hanem azért, mert a mai időnek elég olyan intézménye van, amely ugyanazt a kegyetlenséget árulja el. A rabszolgaság régi gazdasági és társadalmi forma volt, mely szelid és jóindulatu urak mellett némelyeknek oly kedves lehetett, hogy szabadulás esetén is inkább uruk alatt akartak maradni. Pál szívesen nevezi magát Jézus Krisztus rabszolgájának s valószínűleg azért ajánlja a rabszolgáknak, hogy inkább maradjanak a függő viszonyban, még ha szabadulhatnak is, mert esetleg egy hamis önállóság bizonytalanságának tennék ki magukat I.kor.7,21/. A társadalmi függőség megváltozása sokszor még rosszabb és keservesebb függőségbe viszi a türelmetleneket; ezért és nem a rabszolgaság védelmében szólt az apostol. Más az eset Onézimosznál, ki az apostol mellett megállta a helyét és az ige szolgálatában használhatónak bizonyult. Pál Filemonnan szemben azonosítja magát Onézimoszal, mint az Ur tette velünk szenvedőkkel /Mt.25,50.45/ és kedvesen saját rabszolgájául kéri Onézimoszt, emlékeztetve Filemont, hogy az igéért sokkal többel tartozik neki, mint egy rabszolga földi árával.

A F I L I P P I I L E V É L

A filippii gyülekezetet Pál 52 őszén alapította, miután több más irányu kísérlet után meggyőződött arról, hogy Isten kívánja tőle, hogy Ázsiát elhagyja és Makedóniában folytassa missziójukat. Neapolis kikötővárosban lépett először európai talajra, de ott nem időzött, hanem azonnal az ország legjelentékenyebb helye, Filippi felé utazott. Szokása volt először a zsidó közösséget fölkeresni, Filippi-ben kicsiny gyülekezetet talált, melynek még zsinagógája sem volt. Különösen nők látogatták az istentiszteletet, de részt vettek rajta istenfélő pogányok is, mint a szülőhazája után Lidiának nevezett bitorárus asszony, aki őt vendégeül házához is kérte. A keresztyén gyülekezet főleg pogányokból állt össze, kikre Pál rendkívüli hatást gyakorolt; de az apostol üldözését is ők okozták, mikor Pál egy jövedelmező varázslás ördögüzéssel egy hasznot hajtó varázslás folytatását megakadályozta. A jövendő szellemtől megszállott leány gazdái hamis váddal tömlöcbe juttatták az apostolt. Szenvedése egy másik filippii pogány családnak szerezte meg az üdvösséget, Isten szabaddítását, Kiutasítását követőleg, mely néhány heti működés után véget vetett filippii működésének, Timóteusz és valószínűleg Lukács a városban maradtak és folytatták az apostol munkáját. A 17. fejezet elejétől elmarad az Ap. cselekedeteinek "mi"-je /Fil.11 és 2,19-23 világitanak rá a gyülekezet és Timóteusz viszonyára. Hiába távozott el a városból oly hirtelen és hamar az apostol, a gyülekezet vele is fenntartotta benső viszonyát és megszakításokkal bár, további missziói utjain is a leghűségesebben támogatta. A gyülekezet azonban maga

is sok üldözéssel ment át /Fil.1,23-30/; ám saját nyomorúságuk még hajlandóbbakká tette őket a segítségére. Fil.4,15.17. tanuskodnak arról, hogy azonnal az apostol távozása után kétszer is küldöttek segítséget. Első látogatása után csak 6 esztendővel került az apostol újra Filippibe, mikor a második korintusi levelet írta, hónapokig Filippiben tartózkodott, de a korintusi vágy efezusi tartózkodás időtartamát filippiai működésének időtartama meg sem közelítette; mégis ez a gyülekezet nőtt leginkább a szívéhez /1,7 skk; 2,16; 4,1/. Római fogsága idején a filippiai gyülekezet Epafroditusz útján újra nagyobb összeget küldött a fogoly apostolnak s ez adott okot a levél megírására, bár azt minden bizonnyal több üzenetváltás előzte meg. Epafroditusz Rómába érkezése után életveszélyesen megbetegedett, valószínűleg a feladata teljesítésével együttjáró fáradásai következményeképpen /2,25-30/. Mikor a gyülekezet hallott a bajról, sok aggodalom közt várta a további híreket. A kánonba foglalt levelet megelőzően maga az apostol is írt már nekik /3,1/ s a hü munkatárs felgyógyulása után maga is volt rajta, hogy Epafroditusz minél hamarabb hazajusson. E ránk nem maradt s ránk maradt levelek között a filippibeliek is írhattak neki; ennek a levélnek gondolataira tér ki, úgy látszik, a kánonba is felvett levélben. A gyülekezet tagjai velükben valószínűleg sajnálkoztak azon, hogy hosszú ideig nem segíthettek az apostolnak; ezzel szemben a kánonikus levél Pál teljes megelégedettségét hangsúlyozza /2,17.4,10-20/; inkább arra biztatja őket, hogy józan s megértők okossággal mérsékeljék adakozásukat /1,9-11/. A gyülekezet az apostol fogságát és szenvedéseit is megértő szeretettel és gondtal figyelte, úgyhogy az apostol szükségesnek látja őket efelől megnyugtanni. A saját dolgairól való tájékoztatást nem hagyja Epafrodituszra, mint hagyta volt Tychikusra, hanem maga tudatja velük, hogy fogsága miatt aggódniuk nem kell, mert pere jó kilátással fejlődik, a gyülekezet tehát hagyja el a szomorúságát, többször szólítja fel a gyülekezetet örvendezésre /2,18.29; 3,1; 4,4/ és gondtalanságra /4,6.19; 3,15/. Biztosítja a gyülekezetet a saját szeretetéről és imádkozó megemlékezéséről /1,14.7.8.17.26; 4,21/. Miután a gyülekezetben felmerülő egyenetlenségekről hallott, ezek megszüntetésére és egységre inti a tagokat, különösen két nőt, akik a gyülekezet munkásai voltak s így az apostol támogatását megérdemelték /1,27; 2,1-5; 4,2/. Végül az apostol bizonyos emberektől inti a gyülekezetet s azokkal saját magát veti össze. Abból amit magáról mond, arra következtethetünk, hogy ellenfelei zsidó származásukkal dicsekvő tévtanítók voltak, akikkel azonban az apostolnak azzal kell érvelnie, hogy ő a dicsekvés ily tárgyairól lemondott, azokat szemétnek tartja. "Vegyétek szemügyre őket!" /3,2/, mondja róluk. Gonosz munkásoknak, ebeknek, csalárd munkásoknak nevezi őket. Ők az apostol régi ellenségei, kik féltékenységből gyűlölték, rágalmazták, üldözték őt.

A levél írása idején az apostol fogságban van. E fogság csak Rómában gondolható, mert csak ott képezhettek a császár házanépe közül való keresztyének külön gyülekezeti csoportot /4,22/; csak ott versengetett Pállal egy csomó részben jótakaró, részben irigy igehirdető /1,14-18/; csak ott van értelme a per jóindulatu végződésére való hivatkozásnak, nem Cezáreában, hol már a császárra fellebbezett. Az 1,17-ben említett "evangélium védelmezése" nem jelentheti az evangélium hirdetését, csak törvényszék előtti védekezést, hol nem valami közönséges bűncselekmény miatt kellett helyt állnia, hanem azok vádaskodásával szemben, akik benne a Krisztus evangéliumának hirdetőjét gyűlölték. Cezáreában Agrippa is, Festus is meggyőződtek már ártatlanságáról; Rómába került újra sor a védekezésre. A praetorium alatt /1,17/ azt az órséget kell érteni, melynek tagjai a rója való

felügyelettel is meg voltak bízva; úgyhogy 2 év alatt igen sok katonával volt összeláncolva, kik közül nem egyre volt mély hatással az apostol élete működése, úgy hogy sokan megtértek Krisztushoz: így hát fogsága határozottan az evangélium előnyét szolgálta. A levél írása idején az apostol perében változás állott be s világosan látszott, hogy a császári bíró nem igyekszik az evangélium ügyét elnyomni. Ítéletre volt kitérve; pillanatnyilag ez az apostol helyzetét nehezítette, mert szabad mozgása megszűnt; de a kedvező fordulat rövidesen várható volt. Az a mozgalom, amelyet 2 évi ott léte keltett, most egész esomó igehirdetőt ragadott magával, kik fő indulattal, vagy irigységből az igét versenyt hirdették vele. Némelyek várták, hogy a félretett apostol sorsa rossz irányban dől el. Az apostol a 2 év alatt elkészült a halálra és örömmel ment volna haza Krisztushoz /2,19-24/; de most az a meggyőződés vett rajta erőt, hogy még maradnia kell, mert Istennek itt van rá szüksége /1,19/. Ebben az imádság hatalma is jelentős szerepet játszott. Pál azt gondolja, hogy hamarosan abban a helyzetben lesz, hogy a filippibelieket megláthatja; e "hamar" alatt minden esetre még hónapokat kell értenünk; addig Timótheust küldi hozzájuk /2,24; 1,25; 2,19-24/. Ilyen helyzet csak ama 2 év eltelte után állhatott elő, melyről a Csel.könyv beszél; így a levél szerzésének ideje 63eleje, az öt éves fogság legvégső hónapjai.

AZ UGYNEVEZETT PÁSZTORI LEVELEK.

A Timoteuszhoz írott két levelet, továbbá a Titushoz és Filemonhoz írt leveleket pásztori leveleknek nevezik azért, mert pástorkodás, helyesebben gyülekezetszervezés az egyik, minden esetre felőtlő tárgyak. Semmi esetre sem kizárólagos tárgyuk! A Filemonhoz írott levél, mint láttuk, a kolosszei és efézusi levelekkel egy keletű s egy korábbi korszakhoz tartozik, mint a többi három; erről itt nincs már mondani valónk. A megmaradt három levél közül az első timóteuszi és a Tituszhoz írt levelek hangja, tartalma feltűnő rokonságot árul el; míg a második Timóteuszhoz írott levél hangulatát, feltételezhető körülménket tekintve is egy bár nem túl messze eső, mégis későbbi időhöz tartozik. Az utóbbi tele van személyes vonatkozásokkal; a Tituszhoz írott levélben már kevesebb a személyi és kortörténeti vonatkozás; az első timóteuszi levélben a legkevesebb. A három levélben 10 olyan nevet találunk, amelyet semmi féle korábbi bibliai könyv nem tartalmaz; e nevekkel kapcsolatban olyan tudósításokat hallunk, amelyek egy élő, lüktető élet kereteibe illesztik e nevek viselőit; de a tudósítások annyira nem célzatosak, annyira futólagosak, hogy kizártnak látszik, hogy egy koholt történeti keretbe való beillesztést sok aprólékos részlet közlésével akarták volna hitelesíteni. Ha e részleteket s a beléjük illesztett leveleket később hamisították volna, jobban igyekeztek volna a kitalált anyagot a korábbi történettel összhangba hozni és az ál-történeti keretet a korábbi levelekből ismert eseményekből készítettké volna. A korábban ismert nevek viselői is, mint Timóteusz, Titusz, Apollósz, Démász, Tichikus, Trafimusz, Erasztusz nem olyan eseményekkel kapcsolatban és nem oly jellemzéssel kerültek volna itt színre, amilyenek a korábbi ismeretekkel összevetve sokszor meglepőek. Mindez kizárja, hogy szándékosan igyekeztek volna a hiteles bibliai keretbe igazítani a kitalált eseményeket. A három levél olyan korszakhoz tartozik, amelyben események, jellemek lényegesen tovább fejlődtek és az apostolt új helyzetben, új környezetben, új állapotokban és új várakozások között pillantják meg.

Az első Timótheuszhoz írt levél.

1.3-ban az apostol említi, hogy mikor Makedoniába- utazott, Timoteuszt Efézusban maradásra utasította. Valószínű, hogy Timótheusz kifejezte a vágyát, hogy az apostollal tartson; de Pál egy Efézussal volt kapcsolatos feladatot bízott rá. E feladat feljesítésére szükséges tanácsok és utasítások képezik épen a levél tartalmát. A feladat nem túl hosszú időre szólt, mert az apostol költetésbe helyezi, hogy hamarosan ő is Efézusba megy és ezzel Timótheusz megbízása véget ér; nyilván olyan munkának elvégzése várt Timótheuszra, amelyet az apostolnak magának kellett volna teljesítenie; de más iránya elfoglaltsága ebben megakadályozta; Timotheusz tehát Efézus körzetében az apostol helyettese lett s így megbízása is apostoli volt. /3,14,15: 4,13/. "Mig odamegyek, ügyelj a felolvasásra az intésre, a tanításra!" Az a mód, ahogy Pál Timótheuszt a rábízott feladat komolyságára figyelmezteti; ahogy a neki adott isteni ajándékokra emlékezteti, amely őt most is elkötelezi, arra mutatnak, hogy Timótheusz nem szívesen vállalta ezt a megbízást a vonakodásában ifjúságára is hivatkozott /1,18;4,11.12:4,14.16:6,20/. Azokból az intésekből, amelyeket Pál Timótheusznak ad, nem lehet teljes biztonsággal visszakövetkeztetni Timótheusz ekkori hajlamaira és veszélyeire; a bűnök, amelyektől óvja, lehettek pusztán kísértések; lehettek ama környezet vétkei, amelyben Timótheusz munkáját kívánja; így különösen a pénzszeretet. Bizonyos azonban, hogy Timótheusznál bizonyos vonakodás észlelhető; a szolgálat-készségben vannak hiányok; talán könnyebb utat szeretne választani; a nehézségek riasztják vissza; nem bízik a neki adott oherizmában; de az apostolt elhagyni nem akarja, intéseit megfogadja s ez azt jelenti, hogy Isten iskolájából sem lépett ki /V.6.5,21;6,3-16/. Sokkal helyesebb tehát Timótheusz veszélyeit a feladat nehézségeinek növekedésében, mint Timótheusz hűtlenségében keresni. Pál neveli Timótheuszt, hogy hozzá nőjön a feladatokhoz.

A feladat egyik fő nehézségére mutat rá az a prófétai jövendülés, melynek végső teljesülését Pál bizonyára korábbi időre várta, mint ahogy, amint mi már tudjuk, az idő elhúzóda következtében az tényleg teljesülni fog: "A szellem kifejezetten /nyomatékosan/ mondja hogy az utolsó időkben némelyek elállanak a hittől, tévelygő szellemekre, démonok tanításaira figyelve, hazugbeszédűeknek, saját lelkiismeretükben kiégetteknek képmutatásában, kik tiltják a házasságot s olyan ételektől való tartozkodást /parancsolnak/, melyeket az Isten azért teremtett, hogy a hivek és az igazságra ráismerők hálaadás-sal vegyék el őket" /4,1-4/ Timótheusznak azt a feladatot adja az apostol, hogy parancsolja meg némelyeknek", hogy "ne tanítsanak más és ne figyeljenek regékre és vége fogyhatatlan nemzetségtáblákra, melyek vitatkozásokat keltenek, inkább, mintsem Isten házában hűtben való eligazítását" /1,3.4/ Hogy mi az a "más", amitől óv az apostol, azt megmondja a 6,9, mely a téves tanítást az egészséges tanítással veti szembe. A következő vessek betegnek szól mondják a fenti tárgyak körül viitt szóharcokat, értelmükben megromlott s az igazságtól kifosztott emberek folytonos surlódásainak látja őket, melyeknek igazi oka a pénzszeretet. Ezek a "tanítók" ugyanis azért szereznek maguknak az ily rendkívüliségekkel hiveket, hogy ezekből éljenek. Ezekre való tekintettel az apostol a kevéssel való megelégedést ajánlja Timótheusznak. Ebből elég világos, hogy nem Timotheusz a pénzvágyó; hanem a telhetetlen tanítókkal szemben szerkenti őt az apostol szerénységére, részrehajlás nélküli életre s éber őrtállásra. Jelek vannak arra, hogy a tévtanítók törvényeskedők voltak. Velük szemben Pál a törvény helyes használatára int. /1,7-11/.

A helyzet tehát elég világos. Igen szükséges volt, hogy az elszaporodó tévtanítókkal szemben az egyházi ellenállást valaki megszervezze. Érdekes és megszivlelésre való, hogy az apostol a tévelygőkkel szemben nem a helyes tanításra hívja fel Timóteusz figyelmét, hanem a helyes életre, melynek első kelléke az Isten irgalmába való kapaszkodás s ezzel együtt a büntudat, melyet magán mutat be /1,15-16/, az imádkozás /2,1-8/; a nők bensőséges kegyessége /2,9-15/; a püspökök /felvigyázók/ és diakónusok istenfélő élete, melyben ezektől nem kíván magasabb erkölcsöt az apostol, mint amelyet minden keresztyéntől elvár az Isten /3,1-13/. A helyes erkölcs fogja a tanítás helyességét megőrizni. Nem a tanítás helyességre való törekvés ment meg a tanításbeli megromlástól, tehát a tanítás tisztaságának megőrzésére az út a becsületes és szent egyházfegyelem. Ennek az egyházfegyelemnek a megvalósítása, püspökökre, vénekre, diakónusokra, presbiterekre való alkalmazása és mindenek intése; az a feladat, melyet, Timótheusznak el kellett végeznie s melyre Timóteusz magát alkalmatlannak érezte. Sehol nem teszi azonban az egyházi hivatalok viselésének feltételévé az apostol a helyes tanítást; hogy az igazságot tanítsák, az annyira magától értetődő, annyira minden keresztyének feladatát és lehetőségét képező dolog, hogy erről szó sem esik. Timótheusznak tehát családapává kell lennie a keresztyén gyülekezet nagy családjában, s ennek a családnak minden tagjától egy és ugyanolyan erkölcsöt vár az apostol, úgy-hogy nincs külön püspök- vagy diakónus-erkölcs. Timótheuszra nem azt bízta, hogy valamilyen eretnek-bíróságot állítson fel, mely majd a helyes tanítást ellenőrzi, hanem személyes érintkezésben intenie, figyelmeztetnie kellett s mivel ezt egyedül nem tehetette, azért munkatársait úgy kellett megválasztania, hogy azokat az istenfélő élet óvja meg a sátáni tanításokra való csábulástól. Ezért kellett arra is figyelnie, hogy a kézzátételt el ne hamarkodják /5,22/. Ha pedig Timóteuszt egyenesen bíróként ülteti Pál a presbiterek fölé is, akkor ezzel nem egy állandó egyházi méltóságot, érsekség-féjét teremtett az apostol, hanem csak a maga helyettesévé tette őt, tehát az apostoli megbízást háritotta rá. Érdekes apostoli intézmény volt az összeírott özvegyek rendje, kiknek felvételénél megint csak az életmód és a kísértésnek ki nem tett helyzet volt az irányadó /5, 3-16; 1.kül.a 9.v-et/. Mivel pedig a felügyelő-, diakónus- és özvegyválasztás nem lehetett a már megszervezett efézusi gyülekezetben annyi, hogy arra ilyen különös megbízást kellett volna az apostolnak adnia, világos, hogy az Timótheusz megbízása éppen úgy nagyobb területre vonatkozott, mint később János feladatköre, kinek szintén Efézus volt a székhelye. Timótheusz megbízása nem a későbbi értelemben ismert püspöki hatalom volt, mert nem volt állandó, mint ez, csak Pál visszatéréséig tartott; a szükség szülte és az apostoli küldetésből folyt.

Mindezeket összevetve, meg kell állapítanunk, hogy Timótheusz ezt a megbízást olyan időben kaphatta, amikor az apostoltól megváltan tartózkodott Efézusban; az apostol hosszabb időre kénytelen volt Ázsia-e vidékétől távol maradni - Mint ő maga írta - Makedóniába ment, mikor az efézusi gyülekezet és a környező városok keresztyén gyülekezetei már túl voltak az első szeretet idején és fellépő tévtanítók mindenfelé veszélyeztették a keresztyének egészséges fejlődését, mikor általánosabb lett a szükség, hogy a gyülekezetek szervezete állandóbbá legyen. Mindezek későbbi időre mutatnak, mint az Apostolok Cselekedeteinek Könyvében ismertetett kor és elkerülhetetlenné teszik annak feltételezését, hogy az apostol római fogsága után még egyszer régi működése színhelyére került. Ezt a

Ezt a megállapítást még szükségesebbé tessük azok a megfigyelések, amelyeket a második timótheusi levél és a Tituszhoz írt levél nyújtanak nekünk.

A TITUSZHOZ ÍRT LEVÉL

Tit. 1,5-ből értesülünk, hogy Pál abból az alkalomból kifolyólag ír Titusznak levelet, hogy együttes krétai időzés után, mely csak nemrég ért véget, őt Krétában hátrahagyta azzal a rendelkezéssel, hogy a krétai gyülekezeti életet megszervezze, azaz, hogy a gyülekezeteknek városonként presbitereket állítson. E presbitereknek erkölcsös életű férfiaknak kell lenniök, akik ellent tudnak állani a főleg a körülményekből támadó tévtanítóknak, akik nem tudják magukat az egészséges tannak alávetni, ehelyett haszontalan-ságokat fecsegnek s téves törekvéseket oltanak a lelkekbe /1,10.11./; zsidó mesékre figyelnek és emberi parancsolatokkal elforgatják az igazságot /1,14/. Ezeknek száját be kell tölteni s a működéstől eltiltani őket /1,10.13/. E rendelkezés után Pál öreg férfiaknak, nőknek, ifjaknak, rabszolgáknak oszt utasításokat /2,1-10/ az Isten nevelő kegyelme alapján /2,11.12/; az Isten és Krisztus megjelenésének boldog reménységére utal; /2,13.14/. Tituszt az intés és feddés végzésére buzdítja /2,15, hogy a felsőbbségnek engedelmesek legyenek, illedelemesek, mindenki iránt szelidek ugyancsak /3,1.2/; mert "mi is mindannyian engedetlenek, tévelygők, kéjek szolgálói, gyűlölködők voltunk /3,3/, amíg a Szellem ujjonnan szülő és megújító fürdője által Isten jósága meg nem szabadított bennünket az örökélet örököséivé" /3,4-7/. A 3,8-11-ben különbséget tesz Pál az ostoba vitatkozásokat, törvényharcokat keltő s az eretnek emberek között; előbbiek haszontalanok; utóbbiak veszedelmesek, kiket kerülni kell. Személyi vonatkozásokkal zárja a levelet; Artemászt, Tichikoszt, Génászt, és Apollóoszt említi.

Az első timótheusi és a Titushoz írt levélben a presbiterekre vonatkozólag adott rendelkezést az teszi különbözővé, hogy míg Efezus környékén már mindenütt vannak presbiterek és csak ezek pótlásáról lehet szó; addig Krétában, bár a keresztyénség nem a levélírás ideje körül keletkezett, presbiterek még nincsenek s azokat, miután az apostol csak rövid ideig tartózkodhatott ott, Titusnak kell munkába állítania.

Kréta politikailag Kőrénéhez tartozott; a kulturális és keresztyén hatásokat mégis Akháiaiból kapta. Az apostol rövid ott tartózkodása alatt nem valami kellemes benyomást szerzett a krétaiakról s őket egy Epimerides nevű krétai költő szavaival jellemezte. Ugy látszik, ez az erkölcsi romlás a keresztyének közt is éreztette hatását, mert az apostol nagyon ingerülten szól a szóharcokat vívókról; a róul adott jellemvonások ugyan azok, mint az efezusi vitatkozókról adottak, ám itt Krétában sokkal nehezebben viseli el őket. Keményen mondja, hogy szájukat be kell tölteni, s hogy ridegen el kell tiltani őket a haszontalan fecsegéstől, zsidó meséktől, a törvényre vonatkozó szóharcoktól. Mellettük megemlékezik a kifejezett tévtanítókról, kik nem a fecsegés bűnében vétkesek, hanem a Szentírás igazságaival szállanak szembe; ezeket - egy-két intés után kerülni kell az apostol szerint. Az apostolt e szigorúsága miatt nem is mindenki fogadhatta Krétán szívesen, mert levele végén különbséget tesz azok között, akik őt és Tituszt büszségesen /hitben?/ szeretik: ezeket külön üdvözöltetik és az egész gyülekezet között; ezekre csak általánosságban kíván áldást. De ez az áldáskivánás azt mutatja, hogy az apostol nem harsog; csak nem tolja fel magát azoknak, akik őt nem kívánják; ettől függetlenül azonban mindenkit szívesen

hordoz és Isten kegyelmébe ajánl. Hogy Titusz is vele egy nyomokon járt, azt az mutatja, hogy egyesek nemtetszése Tituszt is érte /3,15-ben a "minket" szó! /2,8-ban meg Pál a Tituszt érő támadással szemben azonosítja magát. Pált tehát nemes szeretet jellemzi az őt ellenkezőkkel szemben is: jó tetteivel meg akarja szegyeníteni őket. Azt akarja, hogy Titusz is így viselkedjék. Mivel azonban a krétaiak ellentmondottak Titusznak /1,9/, a rend kívánta, hogy Titusz ne egyedül álljon velük szemben, hanem megbízható előjárókat jelöljön ki a gyülekezetekből. Ez ellenmondókkal szemben Pál apostolságát hangoztatja /1,1/ s Tituszt is arra inti, hogy ne engedje, hogy megvessék intelmeit /különbön Titusz megbízása nem tart majd sokáig; Artemász és Tichikos utján az apostol elszóli-tani szándékozik magához Mikopoliszba; csak még az idejét nem tudja, mikor érkezik oda. Valószínű, hogy a nikopoliszi vállalkozó új megbízást fog jelenteni Titusznak Dalmáciába /II. Tim. 4,10/.

Mindezek a körülmények arra mutatnak, hogy Pál ezt a levelet nem írhatta első missziói utján, hanem új körülmények között új időszakot kell munkásságának kijelölnünk, mikor ilyen viszonyok előállhattak. Mint az első Timótheuszhoz írt levél, a Tituszhoz írt is azt tettelezteti fel, hogy első római fogsága után az apostol még egyszer visszakerült korábbi missziói ténykedéseinek színhelyére.

A TIMÓTHEUSZHOZ ÍRT MÁSODIK LEVÉL

Ha a második Timótheuszhoz írt levél tartalmát összevetjük a Timótheuszhoz írott első és a Tituszhoz írott levéllel, ezekhez viszonyítva nagy változást látunk az apostol életében. Egy idő óta az apostol újra láncokba verve szenved. Fogsága azonban erősen különbözik attól az állapottól, amelyben a kolossei, Filemonhoz írt, efézusi és Filippii levelek írása idején volt. Akkor szabadon hirdethette az evangéliumot s még a vele járó katonák közül is sokat nyerhetett meg Krisztusnak. Még amikor első fogsága szigorubb lett, akkor is tele volt biztos várakozással, hogy fogságából szabadulni fog. Most nem prédikálhat az apostol és nincs reménye sem, hogy valaha is teheti újra; ezért igyekszik Timótheuszt végkép a maga helyére állítani. Gonosztevéként tartják fogva; vele kapcsolatban Timótheusznak le kell győznie szégyenkezését, hogy mellette kitartson /2,9; 1,8/. A levélben szomorúan panaszolja, hogy ez is, az is magára hagyta őt; Démász elhagyta s Tessalonikába utazott /4,10/; elhagyták az Ázsiabeliek mind, mint Fügellosz és Hermogenász /1,15/. És ha a mellette kitartó hűségesekről meg is emlékezik, ez az emlékezés is fájdalmat, mert annál inkább eszébe jutnak a hűtlének. Ezt a fájdalmas érzést olvassuk ki a hálálkodásból, hogy Onizéforosz hűsítette szenvedéseinek égő tüzeit; bár ez az Onizéforosz is halott lehet már, mert háláját házanépére viszi át az apostol. Megemlékezik a hűséges Lukácsról, ki egyedül maradt mellette /4,11/, miután egy bizonyos Crescens /Krészkész/ Galliába /Galáciába/ és Titusz Dalmáciába mentek /4,10/; Tichikoszt pedig Efézusba küldötte /4,12/. Márkuszt Timótheusszal együtt várja; az sincs mellette tehát /4,11/. Magányában reá nehezedik, úgyhogy igen sürgeti, hogy Timótheusz keresse fel /4,9.11.21/. Amilyen bizakodóak voltak a kereszttyének első fogsága idején ép olyan aggodalmasan húzódnak most tőle félre. Saját maga biztosra várja mártírhalálát /4,6 v.ö. Fil. 2.17/; a versenyt megfutotta, futását bevégezte /4,7/, ha Timótheusz még a téli hajózási szünet előtt fölkeresi, kéri, hogy hozza magával Pál néhány használati tárgyát Troásból; ha ciet, még életében fogja találni, mert hamarosan a meghiúsított királyságba való át-

helyeztetését várja /4,18/. Hogy Timótheuson az apostol miféle gyengeségnek a jeleit látja, az a levélből nem válik ki tisztán; biztatásai, Tim. fiatsálgára való hivatkozása, várakozása, hogy elhagyatottságában föl fogja keresni, a kérés, hogy bilincsei miatt ne szégyelje őt; felszólítása, hogy gerjessze új lángra charismóját s az ellenállók között tanítói hivatását töltsse be, arra mutatnak, hogy Timótheusz csüggedni kezdett és a halálba készülő apostolnak kell őt újra fölegyenesítenie. Levele olyan, mintha végrendelete volna; tartalma tehát végső tanácsainak foglalata, s nem minden mondatát kell Timótheusz akkori életével megkölnünk. A Timótheusra, keresztyén pályafutásának kezdetére és anyjára, nagyanyjára való hivatkozás is lehet a távozó édesatyának összefoglaló tekintete, amellyel földi emlékeire visszafordul. /V.ö. 4,1-8; 1,5; 2,16; 2,1-14; 3,11/. Viszszagondol első védekezésére Rómában, amikor az oroszlan szájából egyedül Isten kegyelme szabadította meg őt /4,16.17/. Ez első védekezése nem lehetett a palesztinai fogság idején, mert abból nem szabadult ki; viszont a filippii levél tanúsága szerint első római fogságából biztósan várta kiszabadulását; így világos, hogy második, mostani védekezése egy új római fogsággal magyarázható csak. Ha most a halál előtt azt mondhatja, hogy futását elvégezte, ez nem lehetett a római evangéliumhirdetés, mellyel csak "némi gyümölcsöt" gondolt elérhetni /Róm. 1,13/; hanem csak a hispániai misszió, melyet korábban is fontosabbnak tartott, mint a római, mert Hispániát akkor a világ végének tekintették /15,24.28/. Az a túlradó hang, amellyel az apostol missziójának befejezését említi, csak az akkor oikouméné-nek az evangéliummal való betöltése lehetett. A Hispániában evangélizáló Pál mellett Crescens /Kréskés/ Galliát, Titusz Dalmáciát töltötte be ez örömhírrrel. Kinek Krétából, úgy látszik, Nikopolison át vitt oda az útja /4,10/; így zárult be a kör Róma körül s teljesedett be az apostol vágya. A missziói térképnek ilyen megváltozása valóban nem gondolható el Pál első római fogsága előtt; de természetesen csatlakozik a misszinak ez a kibővülése az első timótheuszi és tituszi levelekben foglalt helyzethez. Ha Pál könyveit, pergamenlapjait és köpenyét hirtelen Troászban volt kénytelen hagyni, nyilván ez nem lehetett a palesztinában és Rómában eltöltött 5 évi fogság előtt, hanem csak kevéssel ezelőtt, hogy az apostol a második timótheusi levelet írta; tehát okvetlenül föl kell tételeznünk egy második római fogságot, melyet az apostol mártirhalálának kellett követnie.

Felvetődik a kérdés, hogy hol tartózkodott Timótheusz, mikor ez a második levél hozzá indult. Utmutatást ad Démász említése, ki Pál mellől, úgy látszik Troászba ment, Pál intette tőle Timótheuszt s ez erra enged következtetni, hogy Pálhoz vivő útjában Troászban által kellett mennie; ez esetben Démással érintkezésbe kellett jutnia. Efésusból jövet, Troász nem eshetett Timótheusz útjába, mert a tengeri utat használta volna; így útja valószínűleg Kisázsia belsejéből hozhatta őt; valószínű hát, hogy Timótheusz Efésusból az első levél után Kisázsia belsejébe, szülőföldjére távozott s az apostol odairta második levelét. Megelőzőleg az apostol is időzhetett Ikóniumban vagy Lisztrában s lehet, hogy Timótheusz ott vett tőle könyvek között nem régen bucsút /1,4/. Egyházakat vezetők munkáról, mint az első levélben, itt egy szó sem esik; Tim. tehát azt a küldetését befejezte. Így került újra hazájába, honnan most őt a mennybe költöző apostol utolsó találkozássra és utolsó szeretetszolgálatra Rómába szólítja.

A pásztori levelek hitelessége ellen azt az állítást szegeztek, hogy Pál élete első római fogságával véget ért. Ez az állítás azonban csak hipotézis volt, mely mellett sem külső, sem a levelekből merithető belső bizonyítékok nem szólanak; még csak valószínűvé sem teszik azt. Pálnak az a sejtelme, mely harmadik missziói útja végén támadt, hogy többször nem látja az efézusi véneket /Csel.20, 25/, nem vált be; nem is próféciaként mondotta akkor a szót, hanem hogy lelke indulatát fejezze ki, hogy Krisztusért meghalni kész. Rákövetkezőleg Palesztinában háromszor csakugyan háromszor került életveszélybe az apostol /Csel.21,31; 23,12-15; 25,2/. Hogy Rómában a jeruzsálemi zsidók nem üldözték tovább, azt valószínűvé teszik a Fesztuszt követő események, melyek elég bajlódni valót szereztek a palesztinai zsidóknak. Nem ujitották meg hát vádjukat s így az apostol a Néró alatti első üldözést kikerülte.

Miért nem említette Lukács Pál halálát, mikor könyvét a római fogság 2 évének megenlítésével lezárta? Ennek nincs más magyarázata, minthogy Lukács folytatni akarta a be nem végzett könyvet. A Levelek sok olyan adatot szolgáltatnak, amelyek az Apostolok Cselekedeteitől elbeszélte események keretében el nem helyezhetők; így Krétával, Milétossal, Troásszal kapcsolatban, melyeket az apostol római fogsága után mind fölkeresett s fölkereste még rajtuk kívül Makedoniát, Korintust, Efézust. Ezt az Apostolok Cselekedeteit túlhaladó történetet a római gyülekezetnek a korintusi gyülekezethez írt levele is megőrizte számunkra, melynek szerzője Római Kelemen és szerzetési ideje Kr.u.96. körül lehet. E szerint Pál és Péter Rómában mártirhalált haltak. Már pedig ebben az időben az események emléke még megbízható volt. Ebből a levélből kétségtelenül megállapíthatók a következő tények: 1/ Pál és Péter Rómában mártirhalált haltak, 2/ Pál az akkori világ legtávolabbi nyugati határán az evangéliumot hirdette és 3/ Péter halála megelőzte Pálót. Pál újabb elfogatása Néró idejére esett. Nem igaz tehát, ez a benyomás, hogy egy napon haltak meg, Péter és Pál. Pál spanyolországi útja legkorábban 63. őszén, legkésőbbben 64. tavaszán történhetett. Eszerint 65/66 telét tölthette Nikopolisban; a következő télre várta Timótheusz érkezését, miután 66 nyarán másodszor elfogták. 66 végén írhatta a második timótheuszi levelet s e közé, meg Néró halála éve közé /68. junius 9/ esik vértanuhalála.

Pál életének vége a külső körülményeket tekintve hasonlít Keresztelő Jánoséhoz: elhagyatva, börtönben tölti napjait s hóhérek tépi szét drága életét. De Keresztelő János életének vége sötét volt, Pálé derűs. A gondolat, hogy Krisztushoz hazamehet, ragyogó derűvel vonta be ezeket az utolsó napokat. Fájhatott neki az emberek hűtlensége; fájhatott, hogy legkedvesebb munkatársait nem láthatta maga körül s ez indította arra is, hogy Timótheuszt gyors jövetelre sarkalja; de ez a földi csalódás nem savarta meg mennyei kilátásának derűjét. Életének e vége némileg magyarázza Jézusnak Ker. Jánosról tett megjegyzését, hogy aki Isten királyságában legkisebb, nagyobb ő nálánál. Mielőtt a mennyei látóhatárt megpillantaná a vándor, a földi látóhatár lezáródik szeme előtt. Lenonddanak róla, mint egy más világhoz tartozóról. Mindennek a meggondolásával válik a második timótheuszi levél számunkra a vigasztalásnak, égi napfénynek bőséges forrásává. Az elhagyatottságban látott napfény, Pál e levél szerint élete végén körülfogta, Isten hűségének bizonyítéka. Ez a hűség az a kőszikla, amelyre a bucsuzó Pál rája áll, amelyről visszatekintve még hozzánk beszél ugyan, de mi is azt érezzük, hogy már nem tartozik azokhoz, akik a földi körülményekben keresnek maguknak valami biztatót és vigasztalót.